

**AKLÎ, AKÎLÎ, ÂKİLÎ, ÂKİL MAHLASLI ŞAİRLER ÜZERİNE ANALİTİK BİR DEĞERLENDİRME VE
AKLÎ'NİN KÂSİMÎ MECMUASI'NDAKİ ŞİİRLERİ**

**An Analytical Evaluation on Poets with the Pseudonym Aklî, Akîlî, Âkilî, Âkil and Aklî's Poems In Kasimi
Compilation**

Ahmet İÇLİ

Prof. Dr., Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmet.icli@batman.edu.tr, orcid: 0000-0002-7478-7518

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 21.02.2024
Kabul/Accepted: 27.03.2024

DOI: 10.51592/kulliyat.1440993

ÖZ

Müelliflerin ve eserlerinin değerlendirildiği, edebiyat/sanat algılarının, eğilimlerinin sunulduğu, üslup ve sanat anlayışlarının tespit edildiği tezkireler ve benzer yapıdaki eserler, edebiyat tarihine katkı sunan önemli kaynaklar arasındadır. Çeşitli nedenlerle tezkirelerde adına rastlanmayan veya isimleri tezkirelere alınmayan şairler olabilmektedir. Bu eksikliğin kimi zaman mecmualar tarafından kapatıldığı görülmektedir. Şiir mecmualarının, şairlerin görünürlüğünü sağlayan önemli kaynaklar arasında yer aldığı söylenebilir. Ancak mecmuaların tam anlamıyla bu görevi üstlendiği söylenemez. Çünkü mecmualar da derleyicilerin bilgi, birikim, araştırma, algı ve zevkine göre şekillenmektedir. Tezkirelerde madde başı olarak geçmeyen bir şairin bilgisinin, herhangi bir tezkirede satır aralarında geçmesi olağan bir durumdur. Başka bir eserde veya şiirde bir şair (müellif) hakkında yapılan değerlendirmeler, o şairin varlığına işaret eden hususlardandır. Divan edebiyatında Aklî mahlasıyla şiirleri olup tezkirelerde madde başı olarak yer alan şairler söz konusudur. Ayrıca tezkireler dışında, Aklî'ye dair bilgilerin verildiği ve atıfların yapıldığı bazı şiirler söz konusudur. Çeşitli mecmualarda Aklî mahlaslı şiirlere ve bu şairler hakkında küçük de olsa kimliklerine dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Çalışmamız, Aklî mahlaslı şairlerin değerlendirilmesi ve tasnifiyle birlikte, Kâsımî'nin derlediği Bahru'l-Maârif olarak da adlandırılan şiir mecmuasında geçen Aklî'nin şiirlerinin yayımı çerçevesindedir. Çalışmamızda, şiirlerinin çeviri yazısı verilen Aklî, tezkirelerin bugüne kadar incelenen ve yayınlanan nüshalarına göre madde başı olarak tanıtılmamıştır.

Anahtar Kelimeler:

Aklî, Tezkire, Mecmua, Şiir mecmuası, Kâsımî Mecmuası

Keywords: Aklî, biography, compilation, poetry compiling, Bahru'l-Maârif
A Compilation of Kasimi

ABSTRACT

Tazkiras (biographies) and derivative works, in which authors and their works are evaluated, their perceptions and tendencies of literature/art are presented, and their understanding of style and art are determined, are among the important sources that contribute to the history of literature. There may be poets whose names are not found in the biographies or whose names are not included in the biographies for various reasons. It seems that this deficiency is sometimes covered by poetry compilings. It can be said that poetry magazines (compilations) are among the important sources that ensure the visibility of poets. However, it cannot be said that compilations fully undertake this task. Because compilings are shaped according to the knowledge, experience, research, perception and taste of the compilers. It is normal for a poet's information, which is not mentioned as the beginning of the article in the biographies, to be mentioned between the lines in any biographies. Again, evaluations made about a poet (author) in another work or poem are among the points that indicate the existence of that poet. In

Divan literature, there are poets whose poems are under the pseudonym Aklî and are included as the beginning of the article in the biographies. In addition, apart from the biographies, there are some poems in which information about Aklî is given and references are made. In various compilations, poems with the pseudonym Aklî and information about the identities of these poets, albeit small, can be found. Our study is within the framework of the evaluation and classification of the poets with the pseudonym Aklî, as well as the transcription and publication of the poems with the pseudonym Aklî in the poetry compiling also called *Bahru'l-Maarif* compiled by Kâsımî. Our study is centered on a poet with the pseudonym Aklî whose poems were translated, who had not mentioned as the head of the article according to the copies of the biographies examined and published so far.

Atf/Citation: İçli, A. (2024), "Aklî, Akîlî, Âkilî, Âkil Mahlaslı Şairler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme ve Aklî'nin Kâsımî Mecmuası'ndaki Şiirleri", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı, 22(Mart), 197-229.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ahmet İçli, ahmet.icli@batman.edu.tr

GİRİŞ

Tezkireler, Türk edebiyatında önemli kaynaklar arasında yer alır. Tezkirelere kaynaklık eden husus, müelliflerin kaleme aldıkları şiirler ve eserlerdir. Eser vermekle birlikte, kimi zaman sebepleri farklı olsa da tezkirelerde birçok müellifin adının geçmemesi muhtemeldir. Bu, eleştirmen olarak tezkire yazarının bilinçli ya da bilinçsiz bir işleminden veya yeterli araştırma yap(a)mamasından kaynaklanabilir. Farklı zaman dilimlerinde yazılan birçok eserin ve şiirin, yıllar sonra gün yüzüne çıkması mümkündür. Tezkirelerde madde başı olmamakla birlikte, başka eserde olabileceği gibi, satır aralarında da kimi şairlere ve şiirlerine ulaşılabilir.

Edebiyat tarihine kaynaklık eden eserler arasında mecmuaların önemli bir yeri vardır. Şiir mecmuaları, şairlerin ve şiirlerin görünürlüğünü önemli kaynaklar arasındadır. Derleyicisinin edebi zevkine ve amacına göre şekillenen mecmualar, eser-yazar seçkisi bağlamında değerlendirilebilir.¹

Mecmualar üzerinde değerlendirme yapabilme, öncelikli olarak sınıflandırma ile başlar. Bu türden araştırmalarda temel yöntemlerden biri de içerik analizidir. Örnek olay bağlamında, tespit edilen mecmuanın tasnifi yapılır. Şiir örnekleri ve şairler hakkında önce nicel sonra da nitel analiz sonrası gerekli değerlendirmelerde bulunulur. Şiir mecmualarında bulunan şairler ve şiirleri hakkında gerekli araştırmalar yapmak da araştırma alanının bir ürünü

¹Divan tertip etmiş şairlerin bazılarının çeşitli gerekçelerle, amaçlarla ve nedenlerle divanlarına al(a)madığı şiirlerinin olması mümkündür. Bu şiirlerin, mecmualarda yer alması, bahse konu şairin divanının ve eserlerinin şekillenmesine katkı sunar. Bu bağlamda, "divan nüshalarına girmeyen veya bulunmayan nüshalardan kaynaklanan eksik şiirleri" (Aydemir 2007: 127) teminde mecmuaların önemli görevler üstlendikleri söylenebilir. Şiir mecmualarının önemi ve katkıları ekseninde kimi projeler de (MESTAP-Köksal 2012) hazırlanmıştır. Edebiyat tarihine dolaylı veya doğrudan katkıları noktasında şiir mecmuaları önem arz eder. Bu bağlamda kaynakçada da belirtilen (Aydemir 2007, 2011), (Köksal 2011, 2012), (Kurnaz ve Aydemir 2013) ile (İçli 2015, 2017, 2018), (Selçuk, 2014) (Kesik 2018) araştırmalar yapılmıştır. Mecmualarda, divanlarına henüz ulaşılammış şairlere ve onların şiirlerine ulaşılabilir. Mecmualara alınan bu şiirler, onların divanlarından tedarik edilmiş de olabilir. Mecmualar vasıtasıyla, kimi zaman bir divanı dolduracak kadar şiirler tespit edilmesi mümkündür. Birçok divanın şekillenmesinde mecmualardan yararlandığı bilinmektedir. Bu çerçevede Çavuşoğlu'nun Amrî (1978), Vasfî (1980) ve Helâkî (1982) Divanı gibi derleme çalışmaları önemlidir. Son zamanlarda da bu eksende araştırmaların (Zülfe 2009; Efe 2019; Kaplan 2019; Kaplan 2020) yapıldığı söylenebilir. Şair veya yazarlara ait yeni sayılabilecek manzume veya eser barındırmak (Kurnaz ve Aydemir 2013: 56) hususunda mecmuaların önem arz ettiği bilinir. Şiirlerin eserlerdeki veya mecmualardaki görünümü kimi zaman karşılaştırmayı kimi zaman da metin teşkilinde yeni bilgi ve veri sunma özelliği taşırlar. Bu konuda (Aydemir 2001; Doğan&Babaarslan 2020; Doğan&Gül İlhan 2021) çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

ve sonucu olabilmektedir. Tespit edilen şiiirlerden hareketle döneme ve şaire ait önemli bilgilere ulaşılabilmektedir. (İçli 2020: 204).

Mecmua araştırmaları, incelemeleri ve değerlendirmeleri konusunda hangi yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiği yönünde birçok fikir öne sürülmüştür. Çavuşoğlu'nun mecmuaların önemi ve mecmua analizleri ile ilgili değerlendirilmesi konusundaki düşünceler yol gösterici mahiyettedir:

Görülüyor ki asıl nüsha dışındakilerden hepsi de nazire mecmualarıdır. İçlerinde bize kadar ulaşmış olan kaynaklarda anılmayan isimler -veya mahlaslar- yanında, adlarından şu veya bu oranda söz edilen şairlerin şiiirlerinden örnekler vardır. Bunların da çoğunun elimizde divanları yoktur. Hâlbuki belli devirlerin fikir ve edebiyat hayatının umumi görünüşünü vermek, divanları yüzyıllarca elden ele geçmiş şairlerin niçin çok okunduklarını anlamak, yani söz konusu devrin veya devirlerin zevk ve estetik ölçülerini belirlemek için bu mecmuaların incelenmesi ne kadar gereklidir! Onları ya olduğu gibi yayınlamak veya içlerindeki şairlerin şiiirlerini derleyerek kısa monografiler halinde ortaya çıkarıp klasik edebiyatımızla ilgilenenlerin değerlendirmelerine sunmak önemi günden güne artan bir ihtiyaçtır (Çavuşoğlu 1980, s. 1-2).

Mecmualar üzerinde yapılabilecek farklı tasnif çalışmalarının olabileceği, mecmualarla alakalı çalışma alanının olabildiğince geniş olduğu, yukarıdaki değerlendirmelerden de net bir şekilde görülmektedir. Aklî'nin şiiirleri üzerindeki bu çalışmamızda, Çavuşoğlu'nun belirlediği, "*içlerindeki şairlerin şiiirlerini derleyerek kısa monografiler halinde ortaya çıkarıp klasik edebiyatımızla ilgilenenlerin değerlendirmelerine sunmak*" kıstası esas alınmıştır. Bu bağlamda Kâsımî'nin derlediği şiiir mecmuasından hareketle Aklî'ye ait şiiirlerin çeviri yazısı verilmiş olup varsa şairin adı ve mahlası başta olmak üzere yaşamı hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmamızda öncelikle, Aklî hakkında bilgi barındırabilecek kaynaklara bakılmış, şair(ler) hakkında yapılan değerlendirmelere ve bazı şiiir örneklerine yer verilmiştir. Aklî ve bu mahlasa yakın bir mahlas tercih edenler ile bu şiiirler hakkında yapılan akademik çalışmalara mümkün mertebe değinilmiştir. Birçok mecmuada Aklî mahlasıyla şiiirlerin bulunabileceği muhakkaktır.² Ancak bunların hangi Aklî'ye ait olduğunun tespiti şu an için zordur. Bu şiiirlerin derlenip peyderpey yayımlanması şiiirlerin aidiyeti konusunda atılacak adımların başında gelmektedir. Çalışmamız bu bağlamda atılmış bir adımdır. İncelememizde; makalenin amaçlarına ulaşmayı sağlayacak bulgular ve değerlendirmelere ve *Kâsımî Mecmuası*'nda Aklî'ye ait şiiirlerin çeviri yazı yayımına yer verilmiştir. Çeviri yazıda yazma eserdeki imla hususiyetleri esas alınmıştır. Şair hakkındaki tüm değerlendirmeler şiiir mecmuası eksenli olduğu için şiiirlerin derlendiği mecmuanın tanıtımı amaçlı *Bahru'l-Ma'ârif* olarak da adlandırılan Kâsımî'nin şiiir mecmuasına kısaca değinilmiştir. İncelememizde *Kâsımî Mecmuası* için "KM" kısaltması tercih edilmiştir. Şiiirler Arap harflerinden okunarak Latin harfleriyle (transkripsiyon harfleriyle) çeviri yazıya aktarılmıştır. Yazma eserlerdeki yaprak sistemi esas alınmış olup yaprağın ön yüzü için "a" arka yüzü için "b" simgesi (Örnek: 19b-20a) kullanılmıştır. Yine alıntılanan şiiir örneği ilgili yaprağın ana metin dışında kenarında ise bu durum "k" simgesi (Örnek: 46b/k) ile belirtilmiştir. Çeviri yazının bulunduğu bölümde şiiir numarası (Nu:) şiiirin geçtiği yaprak (Yp), nazım şekli (NŞ), beyit/birim sayısı (BS) ile şiiirin başlığı (B) ve aruz kalıbı (K) belirtilerek,

² Bkz. 06 Hk 25/5, Mecmua, 129yk. Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu, 106b'de tazmin yoluyla bir müsebbain Aklî başlığı ve mahlasıyla geçtiği görülmektedir. Bu konuda yapılacak olan çalışmalar sonucunda yeni tespitler ve bulgulara ulaşılabilir. Ancak bu şairin incelemeye dâhil edilen şairlerden hangisi olduğuna dair şimdilik fikir beyan etmek güçtür. Ulvî'nin şiiirini tazmin etmesi sebebiyle 16. asırda yaşamış bir şair olduğu söylenebilir. Ayrıca 06 Mil Yz A 2811-2 numaralı mecmuada da Aklî mahlaslı bir beyte rastlanmıştır (bkz. Sarıçoban 2019).

her şiirin üst kısmında tanıtım kartı oluşturulmuştur. İncelememizde, Aklî'nin Milli Kütüphane'de bulunan bir şiirinin yer aldığı mecmua için M kısaltması kullanılmıştır. Hisâlî'nin Mecmuası'ndan yapılan alıntılarda eser üzerinde yapılan iki doktora tezi (Kaya 2003, Kalyon 2011) esas alınmıştır. Ancak gerekli görüldüğü yerlerde eserin yazma nüshalarına (N/4252 ve N/4253) da bakılmıştır. Kâsımî Mecmuası dışında, alıntılanan metinlerde transkripsiyon harfleri kullanılmamıştır.

1. Bulgular

Klâsik Edebiyat yazın faaliyetlerinde en belirgin özellik şiirlerde ve eserlerde mahlas kullanımudur. Daha çok şiirlerde özellikle de gazellerde mahlas beyti olarak da ünlenen bir beyitte mahlas kullanımı, bir gelenektir. Bu beyit, makta/son beyit olarak da bilinmektedir. Birçok şiirin kimliği olarak nitelenen bu kullanım, şiirin kime ait olduğunu belirtmek gibi bir rol de üstlenir. Kimi mecmualarda ve eserlerde, şiirin yanına, özellikle de üst kısmına kime ait olduğuna dair bilgi bulunur. Bu bilgi genellikle şairin mahlası ve önemli bir vasfı ya da mesleği olabilmektedir. Kimi zaman da kişinin yaşadığı şehre bir atfın yapıldığı da görülür. Ancak aynı veya farklı dönemlerde aynı mahlası kullanan şairler, söz konusu olabilmektedir. Bu da şiirlerin aslında hangi şaire ait olduğu konusunu gündeme getiren bir husustur.

İncelememizde ilk olarak Aklî ve benzeri mahlasları (Âkil, Âkilî ve Akîlî) kullanan şairlere, şiir örneklerine ve bu konuda yapılan araştırmalara değinilmiştir. Ardından kaynaklarda ve bazı metinlerde incelemeye esas Aklî olduğu düşünülen şaire dair tespit edilebilen bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Âkil, Akîlî ve Âkilî Mahlaslı Şairler

1.1.1. Âkil (عاقل) (16-17.YY)

Âkil mahlası ile şiirleri tespit edilen ilk şairin en geç 17. asırda yaşadığı düşünülmektedir. Kaplan, hazırladığı ansiklopedi maddesinde (2021), bir şiir mecmuasında tespit ettiği bir gazelin 17. yüzyıl başında veya öncesinde yaşayan bir Âkil'e ait olabileceği hususunu değerlendirmiş ve ona ait şiir örneğine yer vermiştir.

1.1.2. Âkil (عاقل) (18.YY)

Bu Âkil hakkında İçli'nin tespitleri ve değerlendirmeleri vardır. İçli (2021) çalışmasında, şair tarafından derlendiğini düşündüğü bir mecmuada ona ait olduğunu belirlediği şiirleri yayımlamıştır. Şiir mecmuasında geçen bilgiler, derlenen şiirler ve kendisine ait şiirleri vesilesiyle şairin 18.yüzyıl sonlarında henüz hayatta olduğu söylenebilir. Bu bilgiler ışığında şairin 17. yüzyılda yaşayan şairden farklı ikinci bir şair olduğu söylenebilir. Ancak aynı mahlası kullanan başka şairlerin varlığı her zaman için mümkündür.

1.1.3. Âkilî (عاقلی)

Âkilî mahlaslı şairler hakkında inceleme bağlamında tespit edilebilen ilk bilgiler, Sadettin Nuzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserinde geçmektedir. Ergun, kendisinde bulunan, 17. asrın sonlarında derlendiğini düşündüğü mecmuada, bir adet şiiri bulunan Âkilî'nin kudretli bir şair olduğunu ifade edip ona ait bir gazeli aktarır (Ergun 37-38). Ancak şunu belirtmekte yarar vardır ki derlenen mecmuadaki şiirin, daha önce yaşamış bir şaire ait olması muhtemeldir. Belki de bu şair 16. yüzyıl şairlerinden biridir. Gazel şudur:

Yakma hasret odına gel canım
 Beni irgür visâle sultânım
 Hak bilür giceler firâkında
 Halkı uyutmaz oldu efgânım
 Sana hayr eylemez hazer eyle
 Gözlerimden revân olan kanım
 Yalınız gam şebinde koma bizi
 Gel benim mâhtâb-ı devrânım
 Âkilî nice arz-ı hâl ideyin
 Küşte-i tîg-ı aşk-ı cânânım

Yukarıdaki şiirin kalıbı Feilâtün Mefâilün Feilün'dür. Bu kalıpta ilk tefilenin "Fâilâtün" son tefilenin de "Fa'lün" olduğu okumalar görülebilir. Her durumda ilk tefilenin ikinci hecesi açıktır. Bundan dolayı da şairin mahlasındaki ikinci hece açık olup. "Âkilî" okumasına uygundur.

Bu bilgiler haricinde Gürbüz'ün doktora tezini (2011, 2018)teşkil eden (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum No. 744-745) şiir mecmuasından hareketle bu mahlasla şiirleri olan bir şaire ait bilgilere ulaşılmıştır. Bahse konu bu mecmuada şaire ait biri Farsça (Gürbüz 2011: 719; 2018: 475) ikisi de Türkçe (Gürbüz 2011: 288, 1051) üç beyit bulunmakta olup beyitlerin üst kısmında şairi değerlendirici mahiyette bilgiler vardır. Gürbüz'ün tespit edip üzerinde doktora çalışması yaptığı Kâbilî'nin *Sulţân-ı Hübâna Münâsib Eş'âr'ının*, tespit edilebildiği kadarıyla en erken M. 1585 en geç M. 1621 yılında yaşayan şairlere ait şiir barındırması, 17. yüzyıl başına kadar tertip edilen ve güncellenen bir eser olduğu söylenebilir. Müellifinin 1634 yılında vefat ettiği düşünüldüğünde, (Gürbüz 2011: 29; 2018: 16, 18) mecmuadaki bir kısım şairlerin de en geç bu tarihte henüz yaşadığı söylenebilir. Yapılan değerlendirmelere istinaden Ergun ve Gürbüz'ün belirttiği şahısların aynı kişi olduğu belirtilebilir. Başka şiir mecmualarının tespiti ve tasnifi sonucunda da bu mahlasla şiirleri olan şairler ve/veya bu şairlere ait yeni bilgilere ulaşılabilir. Gürbüz'ün yapmış olduğu tez çalışmasında örnek beyitler ve şair hakkındaki bilgiler şöyledir:

Âkilî Fermâyed
 Sözleri şîrîn ü rengîn la'î-i şekker-hâlarun
 Agzı kanda dili kanda tûtî-i gûyâlarun (Gürbüz 2011: 288; 2018: 104)

Tâciridür ehl-i nazmun Âkilî
 Ney gibi nâle kılmadugum bezm kalmadı
 Sohbet budur ki neydüğümi kimse bilmedi (Gürbüz 2011: 1051; 2018: 752)

1.1.4. Akilî (عقيلي)

Bu mahlasla şiirleri olan şair(ler) hakkında tespit edilebildiği kadarıyla ilk bilgiler Kâsimî'nin derlediği mecmuada geçmektedir. Akilî mahlaslı şair, incelemeye esas bu makale vesilesiyle bilim dünyasına duyurulmuştur. Ancak

daha önce yaşamış ve şiir örnekleri değerlendirilmiş fakat bizim göremediğimiz herhangi bir çalışmada şiirleri olan böyle bir şairin varlığı her zaman için mümkündür.

Makaleye esas Aklî'nin şiirlerinin bulunduğu mecmuada, bir şiirin başlığında, "Aklî" ibaresi bulunur. Ancak şiirin mahlas beytinde "Akîlî" (عَقِيلِي) okumasını veren imla vardır. Gazelin kalıbı olan "Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün" gereği, ilgili bölümün "Akîlî" yani mahlası belirten kısmın ilk hecesinin açık-kısa olarak okunmasını gerektirmektedir. İlk etapta kalıp gereği böyle bir tasarrufta bulunduğu düşünülebilir. Ancak ilgili yerde sadece kelimelerin yerinin değişmesi halinde bile "Aklî" mahlasına uyumun sağlanacağı görülür. Yine "nola" kelimesinden sonra dizinin bağlamına uygun "ben" ibaresinin gelmesi halinde de vezin düzelebilir. Ayrıca Aklî'ye ait olduğu belirtilen birçok şiir örneğine bakıldığında usta bir kalem olduğu anlaşılan şairin kalıp gereği böyle bir tasarrufta bulunmuş olması uzak bir ihtimaldir. Eğer şiir gerçekten Aklî'ye ait ise onun kimi şiirlerinde üç heceye "Akîlî" (عَقِيلِي) belki kimi şiirlerinde de "Akîl'e" (عَقِيل) tekabül eden bir mahlas tercih ettiği/edebildiği söylenebilir. Farklı nüshalarda bir müstensihnin imlada, yazıya aktarmada ve harf veya kelime eksikliği yapma gibi bir kusuru yoksa bu şiirin Aklî'ye ait olduğunun düşünülmesi zor bir ihtimaldir. Eğer mahlas beyti ile ilgili başka çeldirici bir imla ile aktarım yapılmamışsa, bu şiir **Akîlî** mahlaslı bir şaire aittir denilebilir. Böylece Klâsik Türk edebiyatında bu mahlasla şiir yazan birinin tespit edildiği söylenebilir. Bu şiir ve şair hakkındaki tüm değerlendirmeler, mecmua derleyicisinin verdiği bilgiler çerçevesindedir. Yapılacak olan tartışmalar başka bir çalışmanın konusudur. Şaire ait ilgili gazel aşağıda verilmiştir.

KM 105a-b

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Hâtır eglenmezdi ger yâr-ı gül-endâm olmasa
Dil şafâ kesb eylemezdi gül gibi câm olmasa

Murğ-ı dil şayyâd-ı 'aşka şayd olur mıydı 'aceb
Zülf-i miskînüñle hâlûñ dâne vü dâm olmasa

'Aşık-ı bî-çâreden dem kaldığı taqdırce
Ol ğazâlum bârî aġyâr-ı sege râm olmasa

İncimezdi hâtırım cevri ü cefâ-yı yârdan
Yalıñuz ben zâre maḡşûş olsa ol 'âm olmasa

Nola buldumsa 'Akîlî gibi şöhret şehride
'Aşkıdan 'aşık bulur mı zevk bed-nâm olmasa

1.1.5. Bağdatlı Akîlî

Aklî mahlasıyla anılan bu şair Bağdatlı olarak bilinmektedir. Yukarıda bahsedilen Akîlî mahlaslı şair ile aynı kişi olması muhtemeldir. Hisâlî'nin şiir mecmuasındaki nazire bir beyitten hareketle şair hakkındaki bilgilere ulaşılabilmektedir. Hisâlî *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*'inde, Mustafa Âlî'nin "biz" redifli gazeline nazire yazan şairlerin bulunduğu bölümde (H. C.1, N.4252/233b; AEMNZ679/362; Kaya 2003: s. 880) Bağdatlı Akîlî'yi anar. İlgili beyit şudur:

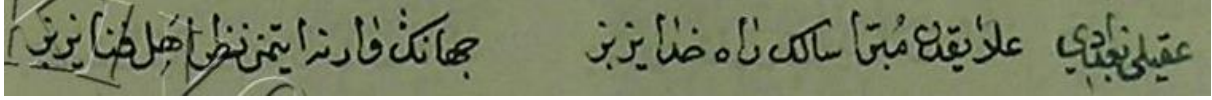

Akîlî Bağdâdî
Alâyıkdan müberrâ sâlik-i râh-ı Hudâyuz biz
Cihânun varına itmez nazar ehl-i fenâyuz biz

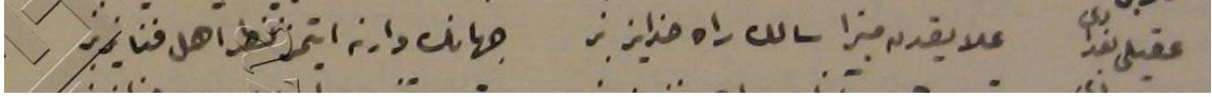
Bahse konu şair için Aksoyak da değerlendirmelerde bulunmuştur. Hisâlî'nin verdiği bilgileri değerlendirerek, bu şairin, Gelibolulu Mustafa Âlî'ye şiir sunanlardan biri olduğunu dile getirmiştir. Âlî'ye nazire yazan şairlerden bazılarının künyesi Bağdadî olarak geçer. Aksoyak buradan yola çıkarak Ali'yi Bağdat'ta karşılayanlardan birinin bu şair olabileceği ihtimalini gündeme taşır (Aksoyak 2005: 138; 2014). Gelibolulu Âlî'nin bahse konu şiiri ve nazireleri üzerinde İÇLİ'nin (2022) analitik bir çalışması vardır.

Hisâlî'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*'inin iki yazma nüshasında çok net bir şekilde Akîlî olarak yazılıp tanıtılmakla birlikte bu şair için "Akîlî" mahlaslı olduğuna dair kimi değerlendirmeler yapılmıştır. Bilge Kaya'nın doktora tezinde esas aldığı nüsha ve eserin diğer nüshasında ilgili bölüm aşağıdaki şekildedir.

H. C.1, N.4252/233b

H. C.1, AEMNZ679/s.362

Kaya tezinde ilgili şairi "Akîlî Bağdâdî" olarak belirtilmiştir (Kaya 2003: s. 880). Daha sonra bu bağlamda yapılan çalışmalarda da (Yiğit ve Kalyon 2013, s. 344) bu bilgilere eşdeğer şekilde ibareler kullanılmış olup bu şair literatürde ve edebiyat tarihinde Akîlî Bağdâdî şeklinde yerini almıştır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) kapsamında hazırlanan ansiklopedik sözlükte Aksoyak (2014), Bağdatlı Akîlî'yi değinilen bilgiler esaslı olarak tanıtır. Bu çalışmada, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'da satır aralarında bahsettiği Akîlî ile bu şair, aynı kişi olarak değerlendirilmiştir. Âlî'nin bahse konu eserinde Akîlî ile Zihni'nin birlikte anıldığı görülmektedir. Mustafa İsen tarafından karşılaştırmalı metni hazırlanan *Künhü'l-Ahbâr*'ın tezkire kısmında esas alınan nüshalarda ve başka yazma nüshalarda "Akîlî" imlasının olduğu çok net görülmektedir (H.598/278b; N.3406/470a; N.3409/278a; İsen 1994: 314). Bu durumda eğer müstensihler kaynaklı bir hata söz konusu değilse, Gelibolulu'nun bahsettiği Akîlî ile Hisâlî'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*'inde geçen Bağdatlı Akîlî farklı şairlerdir.

Aksoyak (2005: s. 138-139) Gelibolulu Mustafa Âlî'nin şiirine nazire yazan şairlerin ilgili beyitlerini verirken Kaya'nın ilgili tezine atıf yapmaktadır. İlgili çalışmasında Akîlî'yi tanıtırken şu ifadeleri kullanır: "Akîlî: Bağdatlı Akîlî şiirlerinden örnekler verir. Âlî'yi Bağdat'ta karşılayan şairlerin lideri "ser-âmedi" konumundadır" Aksoyak bu açıklamaların kaynağını verirken İsen'in 1994 (s. 314) ve Schmidt'in 1991 (s. 46) yılında yayımlanan eserlerine atıf yapmaktadır. Son tahlilde şunu belirtmekte yarar vardır ki, Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında Akîlî, tezyil bölümünde Zihni ile birlikte, bir tezkire için yaptıkları değerlendirmeler nedeniyle anılmıştır. Bu şair hakkında ilerleyen bölümlerde bilgi verilmiştir.

1.2. Aklî (عَقْلِي) Mahlaslı Şairler

1.2.1. Tezkirelerde Aklî

Divan edebiyatında Aklî mahlasıyla şiir yazan birden fazla kişi bulunur. Bunlar hakkındaki bilgilere tezkirelerde ulaşılabilmektedir. Yine şiir mecmualarında ve başka eserlerin satır aralarında şairlere ait bilgilere ve şiir örneklerine yer verilebilmektedir. Bununla birlikte tezkirelerde adına çeşitli nedenlerle yer verilmeyen Aklî mahlaslı şairlerin de varlığı söz konudur. Aklî mahlaslı şairler hakkında yapılan akademik çalışmalara bakıldığında (İçli 2018b) tezkirelerde madde başlı olarak bu mahlası kullanan 3 (üç) şaire yer verildiği görülür. Bu şairlerden birisinin (dördüncünün) bir tezkirenin satır aralarında yer aldığı tespit edilmiştir.

1.2.1.1. İştihli Kadı Mehmed Aklî Efendi (17. YY)

İştihli olarak tanınmıştır. Şairin kadılık ve mülazımlık görevlerini yaptığı kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır. Onun H. 1099/M. 1687-88 yılında Yeğen Osman Paşa ile beraber öldürüldüğüne dair bilgiler vardır (İnce, 2005, s. 511, İnce 2018, s. 329; Özcan 1989, s. 58-59). Tüm bilgiler ışığında 17. asrın başında doğmuş olduğu söylenebilir. Ancak ölüm yılı olarak aynı mahlası kullanan başka şairler ile karıştırılması her zaman için mümkündür. Şairin ölüm yılı hakkındaki değerlendirmeler, Aksoyak tarafından hazırlanan (2014) ansiklopedi maddesinde genişçe yer almaktadır.

1.2.1.2. Bursalı Tablizade Şeyh Ali Aklî (17.YY)

Asıl adı Ali olan Bursalı olarak da anılan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. *Vakayi' u'l-Fuzalâ*'da ölümü, H. 1116 yılının Şaban ayının on yedisi Pazartesi yani Miladî 15 Aralık 1704 olarak geçmektedir. (Özcan 1989, 413-414) Ölüm yılı ile ilgili kaynaklarda farklılıklar vardır ancak şairin ölüm yılının en geç M. 1706 yılı olabileceği yapılmış akademik çalışmalarda (Büyükkarcı Yılmaz 2014) ifade edilmiş ve değerlendirilmiştir. Ali Aklî'nin şeyhlik yaptığı ve bestekâr olduğu da verilen bilgiler arasındadır (Kurnaz ve Tatçı, s. 693). Şiir örneklerine bakıldığında M. 1666 yılında tarih manzumesi yazacak kadar şiir bilgisi olduğu görülür. Bu da onun 17. asırda tanınan bir şair olduğunu ve bu asrın başında doğmuş olabileceğini gösterir.

1.2.1.3. Eyüplü Mehmed Aklî Efendi (17-18.YY)

Bu şair, Eyüplü olarak bilinir. Doğduğu semte nispetle Eyyübî Aklî Efendi ve Eyyübî Aklî Mehmed Efendi olarak tanınır (Kesik 2014). Doğum tarihi ve yılına dair net bir bilgi yoktur. Çeşitli kâtiplik ve divan hocalığı görevlerinde bulunan şairin M. 1732 yılında Baruthane nazırı olduğu bilgisi vardır. Şairin, *Salim Tezkiresinde* (2005: 512; 2018: 329) bulunması, onun en erken M. 1688 yılında henüz yaşadığı ve şiir yazma faaliyetlerinde bulunduğuna dair ipuçlarından biridir. Aynı tezkirede şairin ölümüne dair bilgi verilmediği için şairin 18. asrın başında henüz yaşadığı tahmin edilen görüşler arasındadır. Yine tezkirede geçen bilgiye göre şairin yaşının epey ilerlediği anlaşılmaktadır. Eyüplü Mehmed Aklî'nin, 18. yüzyıl şairlerinden biri olduğu, bu yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde (Çapan 422-423) hakkında bilgi bulunmasından dolayı da söylenebilir. Şairin H. 1147/M. 1734 (Erdem 1994, s. 229) veya H.1151/1739 (Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, s. 189) yılında vefat ettiğine dair iki farklı görüş vardır.

1.2.1.4. Akî (16. YY)

Akî mahlasıyla anılan bir diğer şair Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında ismen geçmektedir. İlgili eserin şu ana kadar tespit edilen nüshaları eksensiz yapılan çalışmada (İsen 1994) madde başı olmamakla birlikte satır arasında Akî'den bahsedilmektedir. M. 1598 yılında tamamlanan ya da en geç Ali'nin ölüm yılı M.1600'e tarihlenebilecek bu eserde Akî ve Zihnî isimleri birlikte geçmektedir. M. 1586 yılında en az bir nüshası kaleme alınan *Kınalızade Tezkiresinin* değerlendirildiği Tezyil bölümünde, bu eserin daha önce Akî ve Zihnî tarafından da değerlendirildiği ifade edilmektedir. Şöyle ki: "Şuarâdan Monla Zihni ve Akî nakl eylediler ki tezkiresinden bazı safhaları gözden geçürmüşler. Ekser sûtûrında itrâ lafzını mükerrer bulup inşâsını taravetden hâli görmüşler" (H.598/278b; N.3406/470a; N 3409/278a; İsen 1994: 314).

Yukarıdaki açıklamalar, Akî ve Zihnî'nin dönem için bir tür eleştirmen vasıflarını da gündeme getirmektedir. Yine Akî'nin bu yıllarda iyi bir eleştirmen olarak şiiirden anlayan bir şair olduğu bilgisi, onun en geç 16. yüzyılın ikinci yarısının başlarında belki de bu yüzyılın ikinci çeyreğinde doğduğuna işaret eder.

İçli'nin daha önceki çalışmalarında değindiği üzere (2018a, 35 ve 2018b, 744) Süheylî'nin manzum mektubunda Akî mahlaslı şaire dair bilgiler bulunur. Bu manzum mektubun Bağdat eksensiz oluşu, Süheylî'nin belirli bir süre Bağdat'ta kalışı ve mektubun H. 1001/M. 1592-93 yıllarında yazmış olması Akî'nin bu dönem yaşadığına bir ipucu mahiyetindedir. Kâsimî Mecmuasında (165a-170b) Akî ile birlikte Süheylî, Ruhî ve Harimî'nin (İçli 2019) manzum mektupları vardır.

1.2.2. Diğer Kaynaklarda/Şiir Mecmualarında Akî

1.2.2.1. Kâsimî'nin Mecmuasında Geçen Akî Mahlaslı Şiirler

1.2.2.1.1. Mardinli Akî (16. YY) ve Manzum Mektubu

Yapılan akademik çalışmalara ve tespitlerimize göre, Mardinli Akî hakkında tek bilgi Kâsimî tarafından derlenen şiir mecmuasında geçmektedir. Bu mecmua üzerinde İçli'nin birçok çalışması olmakla birlikte, bir makalesi mecmuanın (2018c) tanıtımı eksensindedir. Mecmua, kendisi de iyi bir şair olan Seyyid Kâsim tarafından H. 1634/M. 1625 yılında derlenmiştir. Bu bilgiler, Mardinli Akî'nin bu yıllardan önce doğduğuna ve tanınmış bir şair olduğuna işaret eder.

Mardinli Akî, ilk olarak İçli tarafından (2018a, 2018b) ilim âlemine duyurulmuştur. İçli, şaire ait manzum bir mektuptan hareketle şair hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışmalarında şaire ait olabilecek şiir örneklerini (2018a) değerlendirmiş ve ona ait manzum mektubu (2018b) yayımlamıştır.

Mardinli Akî'nin 16. asır sonlarında henüz yaşadığı bilinmekle birlikte birçok edebi faaliyetini bu yüzyılda tamamlamış olduğu söylenebilir. Özellikle mektubun kaleme alındığı yıllar, mektupta adı geçen diğer şairlerin yaşadığı yıllar da dikkate alındığında onun H. 1000'li yılların şairi olduğunu göstermektedir. Bu da onun en geç 16. yüzyılın ikinci yarısı veya en erken ikinci çeyreğinde doğmuş olduğuna işaret eder.

1.2.2.1.2. Aklî Mahlaslı Diğer Şiirler

Kâsımî Mecmuasında Aklî mahlasıyla şiirlerin derlendiği görülmektedir. Bu şiirlerin Mardinli Aklî'ye ait olması kadar başka bir Aklî'ye ait olması da muhtemeldir. İçli'nin Aklî'ye ait Ateş Kasidesini imgesel boyutta tematik olarak değerlendiren bir incelemesinde de (2019) bu konuya değinilmiştir. Bu Aklî'nin, manzum mektubu olan ve Mardinli olarak bilinen Aklî olduğu söylenebilir. Hatta Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında geçen şair olması güçlü bir ihtimaldir. Ancak bu iki isimden bağımsız üçüncü bir şair olması da mümkündür. Yaptığımız değerlendirmeler ışığında Kâsımî'nin tanıttığı Aklî'nin, Mardinli olabileceği kanaati hâsıl olmuştur. Bu kişinin Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bahsettiği kişi olduğu da tespitler ışığında vardığımız kanaatlerden biridir.

1.2.2.2. Kâbilî'nin Şiir Mecmuasındaki Aklî Mahlaslı Şiirler

Yukarıda değinildiği üzere Kâbilî'nin *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş'âr* adlı mecmua, en erken M. 1585 en geç M. 1621 yılında yaşayan şairlere ait şiir örneklerini barındırır. Kâbilî'nin 1634 yılında vefat ettiği düşünüldüğünde onun derlediği şiir mecmuasında en geç bu tarihe kadar yaşayan şairlere dair bilgilere ulaşılabılır. Eserdeki yıl aralığına dair hususiyet, mecmuadaki şairlerin büyük çoğunluğunun 16. yüzyılda edebî faaliyet yürüten şairlerden seçildiğini göstermektedir. 17. asrın başında şiirleri varsa bile bu şairlerin 16. asrın ikinci yarısının hemen başında doğan kişilerden oluştuğu söylenebilir.

Kâbilî'nin ilgili eserinde, Aklî başlığı verilerek aktarılan üç beyit bulunmaktadır. Bunlardan biri, 16. yüzyıl şairlerinden ve Bağdatla iletişimleri olan Tab'î, Basîrî ve Sâ'î başta olmak üzere Beyâzî, Hadengî ve Âsârî'nin nazire olduğu düşünülen şiirleriyle birlikte verilmiştir. Bu şiir, Aklî'nin 16. yüzyılda yaşayan bir şair olduğunu düşündürmektedir. Hatta Gelibolulu Mustafa Âlî ile Kâsımî'nin tanıttığı şair ile aynı kişi olması güçlü ihtimaller arasındadır.

Gül ruhlarına hatt-ı siyeh-fâm yitişdi
Rûm illerine kâfile-i Şâm yitişdi (Gürbüz 2011: 1169)

Aklî başlığı ile derlenen diğer beyitler şunlardır:

Ol kemân-ebru okın kim eksük itmez sîneden
Tûtî-i hoş-tâbumuz ta'lîm alur âyineden (Gürbüz 2011: 398)

Rakîb-i dîv-sîret bana ta'ne taşını urma
Senün de başuna bir gün tokınur kendini görme (Gürbüz 2011: 686)

1.2.2.3. Hisâlî'nin Metâlî'ü'n-Nezâ'ir'inde Aklî Başlıklı Matlalar ve Aklî Künyeleri

Hisâlî'nin nazire matlalarını derlediği *Metâlî'ü'n-Nezâ'ir* isimli mecmua, en geç M. 1651 yılına tarihlenir. Eserde daha önce yaşamış birçok şaire ait nazirelerin de derlendiği bilinmektedir. Eserde vefatına dair bilgi bulunmayan kimi şairlerin bu yıla yakın tarihlerde yaşamış olmaları mümkündür. Hisâlî'nin eserinde Aklî mahlasıyla geçen şairler a) Aklî el-Kadî, b) Aklî Çelebi, c) Aklî Efendi, d) Aklî olarak belirtilmiştir (Yiğit ve Kalyon 2013: 344). Aynı şair için farklı künye ve tanımlama bilgisi yoksa Hisâlî'nin eserinde dört farklı Aklî'ye ait şiirlerin derlendiği söylenebilir.

Bu şahsiyetlerin hangisinin tezkirelerde geçen şairler olduğuna dair net bir veri yoktur ancak nazirelerdeki kimi veriler, ipucu mahiyeti taşımaktadır. Aynı yüzyılda yaşamış olan şairlerin nazirelerinin yan yana olması, bahse

konu şairin aynı dönemde yaşadığını belirtmiş olması mümkündür. Bunlar hakkındaki değerlendirmeler, şiir örnekleri verilirken açıklanmaya çalışılmıştır. Bu şahsiyetlerin tümünün aynı kişi olması kadar her birinin başka bir şair olması her zaman için mümkündür. Bu şiirlerin başka kaynaklarda da henüz tespit edilen net bir aidiyet bilgisi bulunmamaktadır.

1.2.2.3.1. Aklî

Hisâlî'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*'inin birinci cildinde dört, ikinci cildinde de bir beyit olmak üzere Aklî başlığı ile beş beytin olduğu görülür. Aklî başlığıyla verilen aşağıdaki şiir, 16. yüzyılın önemli sanatçılarından nazire şiirleri arasındadır. Bu şairler şunlardır: Emîrî, Sabrî, Meylî, Tîgî, Zihnî-i Bağdâdî, İlâhî, Bezmî, Sâ'î, Fedâyî. Bunlar arasında Bağdatlı şairlerin varlığı onun, Bağdatla ilişkisi olan Mardinli Aklî olduğuna ipucu mahiyetindedir. Bu şairin Zihnî ile birlikte anılması, onun Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bahsettiği Aklî ile aynı şair olduğunu düşündürmektedir.

Nice vasf ola lisân ile dehân-ı şuarâ
İlm ü hikmetle tolu oldu cenân-ı şuarâ (H. C.1, N.4252/29b; Kaya 2003: s. 122)

Aşağıdaki beyit de 16. yüzyıl şairlerinden Nutkî, Sâ'î, Bezmî, Âlî, İlâhî'nin şiirlerinin bulunduğu bölümdendir. Bu şairlerin Bağdatla olan ilişkileri, Âlî'nin bahsettiği şair ile bu Aklî'nin aynı şahıs olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir:

Yâr hâl-i siyehin sünbül-i gül-fâma koyar
Murg-ı dil saydı için dâne döküp dâma koyar (H. C.1, N.4252/161b; Kaya 2003: s. 620)

Aşağıdaki beyit de 16. yüzyılda aynı dönemde yaşamış ve Bağdat ile ilişkilendirilen Nutkî, Bezmî, İlâhî, Tîgî, Sâ'nî gibi şairlere ait şiirlerin bulunduğu bölümdendir. Bu husus, bu türden şiirlerin aynı şiir meclislerinde ve çevresinde kaleme alınmış olabileceğini düşündürmektedir.

Çîn-i hatun ki zülf-i perîşâna sarmaşur
Bir riştedür ki deste-i reyhâna sarmaşur (H. C.1, N.4252/202a; Kaya 2003: s. 784)

Aklî Efendi başlığıyla "sarmaşur" kafiyesinde, bir diğer nazire şiir, bu bölümde (H. C.1, s. 785) yer alır. Aynı nazire şiir grubunda "velehû" başlığıyla bir şiir beklenirken, bu şiirlerden biri için **Aklî**, diğeri için **Aklî Efendi** başlığının tercih edilmesi düşündürücüdür. Bu husus, her iki şairin aynı kişi olduğuna işaret edebilir. Ama Hisâlî'nin dikkatinden kaçan bir durum da olabilir. Ya da metnin yazıya aktarımıyla ilişkilendirilebilir. İki farklı başlık, iki farklı şair olmasına işaret edebilir. Belki de iki farklı coğrafyada yaşayan iki farklı şairi tasvir etmek için özellikle belirtilmiştir. Küçük bir ihtimal de olsa, aynı mahlası kullanan şairlerin künye bağlamında tanınır özelliklerine değinilmiş olabilir. Fakat her iki şairin aynı kişi olması daha olası görünmektedir.

Aklî başlıklı aşağıdaki şiir Fuzûlî'nin şiirinin bulunduğu bölümde geçmektedir. Ayrıca Sa'yî'nin de nazire şiiri vardır.

Yandı yakıldı şevk ile bir mihribâna şem'
Âhir eritdi bağı yağın yana yana şem' (H. C.1, N.4252/285b; Kaya 2003: s. 1041)

Aşağıdaki şiir Aklî'nin başka bir kafiye'deki matlai olup Rübûdî'nin şiiriyle birlikte verilmiştir.

Ey zât-ı latifiyle cihân cümle müşerref
Her bende-i hâk-i deri bir mîr-i mükellef (H. C.2, N.4253/7a; Kalyon 2011: s. 109;)

1.2.2.3.2. Aklî Efendi

Hisâlî'nin "Aklî Efendi" başlığıyla farklı kafiyelelerde aktardığı nazire şiirler vardır. Aşağıdaki iki beyit, 16. yüzyılda yaşamış şairlerin nazirelerinin derlendiği bölümde bulunur. Sâ'î, Bezmî, Tîğî, Rûhî ve Misâlî gibi Bağdat ile ilişkilendirilen şairlerin bu şiirleri, Aklî Efendi'nin bu yüzyılda hatta Bağdat'ta yaşadığını gösteren önemli bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Bu şiirlerin bulunduğu kısımda Hisâlî, başlık olarak önce **Aklî Efendi** başlığını kullanır. Ardından gelen ikinci şiir için **Velehü Aklî** başlığını tercih eder. Bu ibare, ilgili şiirin bir üstte şiiri olan şairle aynı kişi olduğunu belirtir. Böylece, Aklî ve Aklî Efendi'nin aynı şahıs olduğuna dair bilgi verilir. Bu durumda, Hisâlî'nin Aklî ve Aklî Efendi diye belirttiği kişinin aynı kişiler olduğunu, en azından bu iki şiirin aynı şaire ait olduğunu bildiğini vurguladığı söylenebilir.

Aklî Efendi

Hattun berât-ı hüsne sa'âdet nişânıdır
Kaddün livâ-yı aşka adâlet nişânıdır (H. C.1, N.4252/98a; Kaya 2003: s. 366)

Velehü Aklî

Ebrû-yı yâr u resme letâfet nişânıdır
Niteki tîğe cevheri hiddet nişânıdır (H. C.1, N.4252/98a; Kaya 2003: s. 366)

Aşağıdaki şiir de aynı şekilde 16. yüzyıl şairlerinin toplu bulunduğu bölümdedir. Bezmî, Âlî, Sâ'î, Zamîrî, Nutkî, Rûhî gibi Bağdatla ilişkilendirilen birçok şaire ait nazire şiirlerle birlikte Aklî'nin şiirinin varlığı Bağdat ile bir iletişiminin olduğunu düşündürmektedir.

Der-i dildâra hâlüm arz it ey bâd-ı sabâ bir bir
Ser-i kuyunda yârân-ı safâya kıl duâ bir bir (H. C.1, N.4252/103a Kaya 2003: s. 386)

"çıkâr" redifli aşağıdaki beyit de aynı şekilde Bağdatlı ve 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış şairlerin benzer şiirlerinin yanında yer alır.

Her kaçan tende hadeng-i gamze-i cânân çıkâr
Şöyle feryâd eylerem gûyâ bedenden cân çıkâr (H. C.1, N.4252/126b Kaya 2003: s. 475)

Aşağıdaki şiir de Aklî Efendi başlığıyla sunulmuştur.

Her kim kemend-i kâkül-i cânâna sarmaşur
Mansûr-ı dâğ-ı aşk olup urgâna sarmaşur (H. C.1, N.4252/202b Kaya 2003: s. 785)

Aşağıdaki şiir Bağdatlı Rûhî'nin de aralarında bulunduğu Bağdat çevresi ve 16. yüzyıl şairlerinin nazire beyitlerinin bulunduğu bölümdedir.

Kemer kucar döne döne bilin cânâne incinmez
Leb-i meygûnını dâyim öper peymâne incinmez (H. C.1, N.4252/235b Kaya 2003: s. 886)

Aşağıdaki şiirler de aynı şekilde 16. yüzyıl şairlerinden (Bezmî, Tab'î) özellikle Bağdatlı (Rûhî, Hürremî) olanların şiirlerinin bulunduğu yerde geçmektedir.

Kullara sa'âdet der-i hünkâra yetişmek
Uşşâka safâ dergeh-i dildâra yetişmek (H. C.2, N.4253/52a; Kalyon 2011: s. 249)

Ser-i kûyunda dil aşkunla şâh-ı kâmrân olsun
Sürüp dil hâke yüz gün gibi meşhûr-ı cihân olsun (H. C.2, N.4253/170a; Kalyon 2011: s. 696)

Yine bir gonca-fem rengîn-sûhan nâmı şeker-hande
Hezârân bülbülü zâr itdi vü tûtî(y)i gûyende (H. C.2, N.4253/261b; Kalyon 2011: s. 998)

Deyr-i dünyâda sevüp bir sanem-i fettânı
Nâm-ı mahbûbı Muhammed lakabı müjgânı (H. C.2, N.4253/299a; Kalyon 2011: s. 1142)

Şem'-i dil pervâneveş yandı yakıldı ey perî
Başını kat' itdi mikrâz-ı mahabbet serseri (H. C.2, N.4253/365a; Kalyon 2011: s. 1355)

1.2.2.3.3. Akfî Çelebi

Hisâlî'nin nazire matlalarını ihtiva eden eserinde, Akfî Çelebi başlıklı bir beyit vardır. Bu şiir de 16. yüzyılda yaşamış, şairlere ait nazirelerin olduğu bölümdedir. Akfî Çelebi'nin yukarıda geçen Akfî ve/veya Akfî Efendi olup olmadığına dair görüş belirtmek güçtür. İlgili beyit aşağıdaki gibidir.

Her kaçan destümde olsa sâgar-ı sahbâ benüm

Aynuma gelmez dilâ dünya vü mâ-fihâ benüm (H. C.2, N.4253/101a; Kalyon 2011: s. 420)

1.2.2.3.4. Akfî El-Kâdî

Akfî el-Kâdî başlığıyla Hisâlî'nin zikrettiği şaire ait beyit, 16. asırda yaşamış Âsafî Beg ile aynı yerde geçmektedir. Bu husus da onun dönemin bir kadısı olduğuna işaret eder. Ancak daha sonraki yıllarda yaşayan İştîpli Akfî olması gözden irak değildir.

Şükr eyle dilâ dergeh-i dil-dâra yetişdün
Baş eğme şeh-i dehre ki hünkâra yetişdün (H. C.2, N.4253/52a; Kalyon 2011: s. 248)

2. Kâsımî'nin Şiir Mecmuası ve Akfî'nin Şiirleri

Akfî'ye ait bazı beyitlerin yukarıda bahsi geçen mecmualarda geçtiği görülmüştür. Bunun yanı sıra Akfî mahlaslı veya ona atfedilen kimi şiirler, çeşitli mecmualarda derlenmiş olabilir. Bunların tespit edildikten sonra tasnifi ve şiirlerinin yayımı yapılabilir. Çalışmamız bu yolda atılan adımlardan biri olup Kâsımî tarafından derlenen *Bahru'l-Ma'ârif*'te Akfî'ye atf edilen şiirlerin yayımıdır. Mecmua hakkında daha önce İçli'nin (2018c, 2023) çalışmaları olduğu için bu bölümde kısaca bilgi yer verilmiştir.

Kendisi de iyi bir şair olan Kâsımî tarafından H. 1634/M. 1625 derlenen mecmuanın adı için *Mecmû'atü'l-Letâyif, Sandûkatu'l-Ma'ârif ve Bahru'l-Ma'ârif* tanımlamaları yapılmıştır. Bu durumda bahse konu eser için üç ismin uygun olduğu söylenebilir. Mecmuada daha çok Irak (Bağdat-Musul-Kerkük) yöresinde yaşamış şairlere ait şiirler derlenmiştir. Ancak farklı coğrafyalarda yaşayan birçok şaire ait şiir örneklerine de yer verilmiştir. Mecmuadaki şiirlerin büyük bir çoğunluğunun nazire olduğu görülür. Eser, kafiye göre teşekkül etmiş derleme bir divan mahiyetindedir. Mecmuada özellikle şiir başlıklarında, yapılan tanımlama ibarelerinden hareketle şairlerin nereli olduklarına veya hangi meslekle uğraştığına dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Ancak Kâsımî, bütün şiirlerde bunu uygulamamıştır. Kâsımî mecmuada Akfî'yi bir başlıkta Mardinli olarak tanıtmış diğer şiirlerde böyle bir yolu tercih etmemiştir. Ancak yapılan değerlendirmeler sonucu bahse konu şiirlerin Mardinli Akfî'ye ait olduğu söylenebilir.

Aklî'nin şiirlerinin toplu olarak yer aldığı bir divan veya divançesi henüz tespit edilememiştir. Ancak bu husus, onun bir divanının olmadığı anlamına gelmemektedir. Bir mecmuanın sayfalarında hem toplu ve hem de müstakil olarak Aklî'ye ait şiir örneklerine rastlanabilir. Bu şiirlerin tespiti, mecmuaların ve diğer eserlerin bir vesileyle görülmesi, değerlendirilmesi, analizi ve tasnifi ile mümkündür. İlerleyen süreçte bu bağlamda yapılacak olan her bir çalışma bu amaca götüren önemli adımlardan biri olur.

Aklî'nin bu mecmuada tespit edilen şiirleri, tek kafiyeli nazım şekillerinden müteşekkildir. Daha önce İçli tarafından yayımlanan (2018b) makaleye konu Aklî'nin manzum mektubu "kıta" nazım şekli ile yazılmıştır. Aklî'nin şiirleri arasında tek kafiyeli, "âteş" redifli uzun bir kasidesinin de olduğu bilinmektedir. Aklî'nin diğer şiirlerinin gazel tipi kafiyelenmiş şiirler olduğu söylenebilir. Aklî'nin bu mecmuada tespit edilebilen 23 adet şiiri vardır. Bunlardan yirmiiki bu makalede yer almıştır.

Aklî'nin çalışmaya esas mecmuanın kenarında (46b/k) başlıksız bir şekilde bulunan aşağıdaki beyitlerinin bir gazelin veya kasidenin ilk ve son beyitlerinden biri olduğu söylenebilir. Nazım şekli olarak gazelin iki beytine tekabül ettiği için bu şiirin bir rubai olduğu düşünülebilir. Ancak şiirin kalıbı olan "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün", rubai nazım şekline mahsus kalıplardan biri değildir. Eğer bu beyitler bir gazelin/kasidenin beyitlerinden alınmamışsa, şiir için, müstakil bir metin olarak tuyuğ tanımlaması yapılabilir. Ancak gelenekte yazma eserlerde, bu türden şiirler için kimi zaman "rubai" başlığının kullanıldığı görülmektedir.

Şafha-i ruhsâruña 'azm itdügümçün rüz u şeb
Haţtuña bu yüzden ey gül misk-rû mıdur laqab
Kanda bir Leylâ zühür etse hemân Mecnûn ben
'Aklıyâ şeydâlığuñ aşlına hep budur sebeb

Çalışmaya esas Kâsımî Mecmuası'nın sayfa kenarında geçen "kavlince" redifli şiiri (KM 211a/k) beş beyit olarak görülmektedir. Bu şiir, "Aklî" başlığıyla, Milli Kütüphane yazmaları arasında bulunan 06 Mil YzA 54 numaralı mecmuada da (M. 4b) yer alır. Bir beyit fazlası ile verilen şiirde mahlas beytinde "Aklıyâ" ibaresi geçmektedir. Bazı beyitlerin yerlerinin değişik olduğu şiirde farklı imla, kelime ve dize tercihlerinin olduğu da gözlemlenmiştir. İlgili şiir metin bölümünde iki nüsha karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Milli Kütüphane nüshasındaki fazla beyit mahlas beytinden önceye alınmıştır. Beyitteki şiir sanatı kavramları da beytin sonlarda olmasını gerektirmektedir. Beyitteki "bulegâ" ibaresi, bir anlamda şiirde eksik olan kavramdır. Çünkü zurefâ, fusehâ, ukalâ, gibi kavramları tamamlayıcı özelliktedir. İlgili gazelin ilk beyti şudur:

Dehenüñ derde devâdur hükemâ kavlince
Zekanuñ rûha gıdâdur 'uçalâ kavlince

Aklî'nin şiirlerinin bazılarının nazire olduğu söylenebilir. Aşağıda ilk beyti verilen şiir hakkında bu bağlamda değerlendirmeler yapılabilir.

Geldi yine gül devrinüñ eyyâm-ı şafâsı
Ter düşdi çemen illerinüñ âb u havâsı (KM 220b/k)

Bu şiirin Bâkî'nin aşağıdaki şiirine nazire olduğu belirtilebilir.

Hoş geldi bana meygedenin âb u havâsı
Vallâhi güzel yerde yapılmış yıkılası (Baki Divanı, Küçük 2011: 416)

Aklî'nin şiirlerinde görülen bazı sözcükler bugün için halk ağzında kullanımda olsa bile genel dilde kullanım alanı bulmayan kelimelerdendir. Ucu yanık odun anlamına gelen “egsi”, yanmış yaranın iyileşmeyeceği ifadesinde can bulmuştur.

Âlâm-ı derd-i dilberi kıldum şâbibe 'arz
Didi bu 'illet egsimiş olmaz buña 'ilâc (KM 23b)

Aynı şiirin dördüncü beytinde de aynı özellikte kelimelere ve rastlanır. Dizedeki “bitmek” sözcüğü, “bitişmek” (Dilçin, 1983, s. 36) anlamıyla görülür. Yine “igende: inende” sözcüğü “pek” (Dilçin 1983: s. 116) anlamıyla kullanılır. “Degmede” kelimesi de “her yerde, gelişigüzel, kolay kolay, her zaman” (Dilçin, 1983 s. 62) anlamlarında kullanılmıştır. Yine “sınmak” kelimesi “kırılmak” anlamındadır. Bu durumda aşağıdaki beytin şöyle anlamlandırılması mümkündür:

(Ey sevgili) Aman, cefa ve eziyet taşını gönül şişesine vurma(yasın)! Çünkü sırça ve cam şişe kırıldıktan sonra pek de kolay kolay, her zaman bitişip kaynaşmaz!

Seng-i cefâyı urma meded şişe-i dile
Bitmez igende şınduğı dem degmede zücâc

Aşağıdaki beyitte “dermek devşirmek” kalıp ifadesinin farklı fonetik hususiyetlerde imla edildiği görülmektedir. “Deşürmek” olarak okunabilen ibarenin, devşirmek, derşürmek, dişürmek, dirşirmek, diyşürmek, döşürmek, divşirmek, divşürmek, döğşürmek şeklinde de imla edildiği (Dilçin, 1983, s. 69) bilinmektedir.

Geh hevâ-yı zülf-i dilber geh belâ-yı rûzgâr
'Aklıyâ dirdüñ deşürdüñ bu perîşânlıkları (KM 119b-120a)

Aklî'nin işlediği temalarla birlikte kimi dil ve üslup hususiyetleri benzetme eksenli anlatımlarında ortaya çıkar. Bu kullanımlarda şairin tasvir ve betimleme gücünü görmek mümkündür. Aşağıdaki dizelerde (KM 30b-31a), bir güzelin tasvirine yer verilmiştir.

O ber-sîmîn bileklerde muraşşa' sîm kolçaıklar
Yarar ol mü-miyâna zer-kemer zerrîn hânçerler

Şairin külfetsiz, seri, acı ve kusursuz söyleyiş sahibi bir şair olduğu aşağıdaki beyitte de (KM 220b/k) kendini göstermektedir:

Ney nâlede mey cûşda dil vâlih ü hayrân
Hâlvette gibi pîr-i muğânuñ fuğarâsı

Aklî'nin tespit edilen şiirlerinde, kendi mahlasının tezat unsurlarını ustaca kullandığına rastlanmaktadır. “Akıl” ve “Aklî”, kavram olarak, akıl ve düşünme çerçevesinde anlamlandırılır. Kişinin mantıklı ve bilinçli hareketleri, akıl sayesinde olur. Gelenekte bu kavrama tezat oluşturan unsur, delilik ve divaneliktir. Ancak “divane” kavramının divan şiirinin genel tematik bir kavramı olarak şairlerce kullandığı unutulmamalıdır. Aklî'nin kimi şiirinde “deli”, “mecnun”, “mezcup” “dîvâne” ve “çılğın” anlamlarına gelen kavramları akılla, yani kendi mahlası olan “Aklî” ile tezat oluşturacak şekilde birlikte kullandığı görülür. Aklî'nin şiirlerinde bu anlam örüntüsünü veren kimi kullanımlar vardır. Aşağıdaki beyitlerde geçen “şeyda”, “mecnun” ve “divâne” kavramlarının şairin mahlasıyla tezat oluşturduğu bir kullanım söz konusudur:

Çanda bir Leylâ zühûr itse hemân Mecnûn ben
'Aklîyâ şeydâlığıñ aşlına hep budur sebep (KM 46b/k)
Bir şaçı leylî gamından 'Aklî-i mecnûn-mişâl
Câ-be-câ deşt-i bela(y)ı geşt ider dîvâne-şarz (KM 55b-56a)

Kimi şiirlerinde “şuhane gazel” tarzına yakın bir üslup tercih edildiği gözlemlenir. Aşağıda ilk iki beyti verilen gazel (KM 116b), güzellik unsurlarının fiziksel özelliklerde sunulduğuna örnek teşkil edebilir mahiyettedir. İlgili gazel, dönemin güzellik algısına ve sevgilide aranan özelliklere dair ipucu mahiyetinde önemli verileri ihtiva etmektedir:

Ĥûb kim esmer ola mûy-miyânı şatlı
Ni'met-i vaşlı olur elbet anuñ lezzetli
Kim bahâ vire mûlahham güzelüñ vuşlatına
Olur ol dürr-i girân-mâye ağır kıymetli

Aklî'nin şiirlerinde, şiir sanatına dair terennümleri görmek mümkündür. Kendi şairliği hakkında değerlendirmelerde bulunurken dönemin şiir algısına ve diğer şairlere dair, satır aralarında bilgi vermenin yanı sıra eleştirel yaklaşımları söz konusudur. Aşağıdaki beyitte (KM 23b), dönemin şiir ve şair algısına bir eleştiri vardır. Kendi şiirinin bile zarar ettiği, kıymet görmediği ironisi ile bu dönemde, marifete dair hiçbir ürünün kalmadığı veya anlaşılmadığı düşüncesi hâkimdir:

'Aklî kesâdı var gibi bāzâr-ı nazmınuñ
Zîrâ metâ'-ı ma'rifete kalmamış revâc

Aşağıdaki dizelerde (30b-31a) kendi şiiri hakkındaki değerlendirmeleri göze çarpar. Buna göre onun şiiri “nazm-ı nâzenîn”dir. Bu şiiri ezberleyenler, şairin “tab-ı selîm”ini, “tarz-ı hâs”ını ve “tavr-ı eşârın”ı bilir. Bu ibareler şairin kendi şiirinin tavrının, tarz ve yolunun özelliklerini belirlemeye yardımcı unsurlardır. Aklî'ye göre kendi şiiri, narin ve ince yapıdadır. Ayrıca onun şiirlerinin genel özelliğinin “selîm” yani eksigi olmayan tamlık, sağlamlık olduğuna vurgu vardır. Bu onun “tarz-ı hâs”ı, kendine has bir özelliğidir. Ayrıca Aklî'ye göre kendi şiiri “hâs” olmakla, katıksız, hâlis, saf bir özelliktedir:

Bilür şab'-ı selîmüñ şarz-ı hâşuñ şavr-ı eş'aruñ
Bu **nazm-ı nâzenînüñ** 'Aklîyâ her kim ki ezberler

Aşağıdaki beyitte “tarh-ı gazel”de yani şiir yazmada şair Hassan'a “tarz” öğretmesi şairin kendi şiir sanatında bir övünme ve üstünlük unsuru olarak göze çarpmaktadır. Bu dizeler, Aklî'nin, kimi şiirlerinin meclislerde ses sanatçılarınca ya da kendisi tarafından icra edilmesine atıf da barındırmaktadır. Bu da onun şiirlerinin bestelendiğine kapı aralayan cinsten bir yoruma götürebilir:

Muṭribâ şavr-ı ḥasenden **nağme** kıl 'uşşâka kim
Ben daḥı **şarḥ-ı gazelde** gösterem **Ḥassâna** şarz (KM 55b-56a)

Aklî, kendi şiiri ve şair kimliği hakkında şu şekilde de değerlendirmelerde bulunur. Ona göre, şairlere ve şiirlere meyilli olan ve iyi şair ile iyi şiirden anlayanlar ve Aklî'nin şair yaratılışını görenler, âleme ressâm ve nakkaş Mânî'nin geldiğini haykırır. Aklî bu dizelerde kendi şiirini nakış ve süs terimi benzetimleri ile açıklamakta olup Mânî üzerinden bir övünme unsuru oluşturmaktadır.

Nakş-bend-i şu'arâ olalı şab' uñ 'Aklî
Gören ebyâtuñı dir 'âleme Mânî geldi(KM 125b)

Aklî, kendi şiirlerini taze ve yeni olarak niteleyip lafızlarının inci saçtığını belirtmektedir. Ek olarak aşağıdaki dizelerinde görüleceği üzere, şairler arasında şairlikte güzel ve hoş eda bir üslup sahibi olduğunu dile getirmektedir.

‘Aklî elfâz-ı dürer-bâr ile eş’âr-ı terûñ
Hak bu kim hûsn-i edâdur şu’arâ kavlince (KM 211a/k)

Sanatçısından iz taşıyan her sanat eseri gibi, şiirlerde de şairlere dair bilgilere ulaşmak kimi zaman mümkündür. İcra ettiği sanatın ürünü olan her bir şiir ve/veya kelime, şairin sanat anlayışının gösterenlerinden biridir. Duygu ve düşüncelerin hayat bulduğu şiirlerde, bireylerin yaşamlarına, yaşadıklarına ve çevrelerine dair birçok veri bulunur. Şiirlerde, hatta şiirin her bir kelimesinde şairin satır aralarına sakladığı birçok mesajla ulaşılabilmektedir. Aynı şekilde bir şiirde, şairin bilgi düzeyine dair ipuçlarını görmek mümkündür. Alımlama estetiği çerçevesinde farklı yorum, algı ve bakış açısına müsait şiirlerdeki her bir ifade, temelde dünya ile iletişimin bir göstergesidir.

Aklî’nin incelemeye konu şiirlerine bakıldığında onun yaşadığı döneme ve yaşamına dair izler ile sanat algısı ve bireysel eğilimleri hakkında kimi ipuçlarına rastlanır. Klâsik şiirin genel konularına kendi bireysel penceresinden yaklaşımının tespit edilebildiği bu şiirlerde, kimi zaman tarihsel bilgileri aydınlatacak kullanımlar söz konusudur. Şiirleri üzerinde yapılan içerik analizinde Aklî hakkında kısa değerlendirmeler yapılabilir. Aklî hakkında tarihsel bilgi barındırdığı düşünülen bir şiirinin ilgili beyti aşağıda verilmiştir.

Hançer elde tîğ bilde bâde serde sîne çāk
Şeh-levendüm gormesün gözler seni mestane-țarz (KM 55b-56a)

Yukarıdaki beytin Ayşî (Öl. M. 1650-1651) ile Ahmed Sabûhî Dede’nin görüşmesi esnasında Sabûhî Dede tarafından da çok benzer bir tabirle söylendiği (Tan 2014; Abdulkadiroğlu 1999: 285-286; Altun 1997; Genç 2000: 361-363; Genç 2018: 213) görülmektedir. Sabûhî’ye ait ilgili beyit şöyledir:

Hançer elde tîğ belde bâde serde sîne çāk
Şeh-levendüm tarz-ı hâsun âdemi eyler helâk (Genç 2018: 213; Odunkıran 2020: 315)

Ahmed Sabûhî’ye atfedilen bu şiirin/beytin daha önce başkası tarafından yazıldığı konusu net değildir. Aklî’nin kendisinden daha önce veya kendisi ile aynı dönemde yaşamış bir şair tarafından yazılan bu dizeyi, kendi şiirinde kullandığı söylenebilir. Bu kişinin en geç M. 1647 (bkz. Sarı 1992: 74-75; Sarı 2014) yılında vefat eden Sabûhî olması pekâlâ mümkündür.

İlgili beyte benzer bir kullanımının Sihhatî Çelebi’nin (Öl. 1693) *Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem* adlı (Öztürk 2006: 62), eserde “Şarap gelirken söylenen beyit” (Büyükkarcı 2013: 689) olarak yer alması beytin anonim bir özellik kazandığına işaret etmektedir. Bu da ilgili beytin birçok kişi tarafından “tazmin” edilmiş olmasına ya da farklı tekniklerle alıntılındığına işaret eder. Aynı beytin, başka metinlerde (bkz. Aynur ve Schmidt 2007: s. 59, 92; bkz. Ülken 2017: 182) de alıntılındığı görülür. Ancak, M. 1625 yılında tamamlanan bir mecmuada bahse konu şiirin tümünün Aklî’ye ait olarak verilmesinden hareketle daha erken bir dönemde bu dizinin yazıldığı söylenebilir. İlgili ibarelerin sahibinin Aklî olması da bu bağlamda muhtemeldir. Aklî’nin, Sabûhî’nin doğduğu yıllarda iyi bir şair olduğu bilindiğine göre, Aklî’nin bu dizeyi daha önce yazmış olabileceği de bu hususu desterkler mahiyettedir. Sabûhî Dede bir vesileyle Aklî’nin şiirinin bu kısmını bahse konu sohbet çerçevesinde söylemiş de olabilir. Ancak,

Sabûhî'nin bu süreç öncesinde bu şiiri söylemesi, Aklî'nin de ondan esinlenmesi mümkündür. Sabûhî'nin M. 1584 veya 1586 yıllarında doğduğu (Sarı 1992, 2014) düşünülmektedir. Eğer bu dizeler ilk olarak Sabûhî tarafından söylenmişse Aklî'nin de en geç bu şiiri 1600'li yıllardan sonra söylediği düşünülebilir. Bu da onun, Sabûhî'yi tanıdığına ve onun şiirlerine vakıf olduğuna bir işarettir. Çünkü Sabûhî'nin bu dizeleri söyleme dönemi onun Şam Mevlevihane'sindeki H. 1026/M. 1617'deki şeyhlik (Sarı 1992: 69; Genç 2018: 213) yıllarıdır. Sabûhî'nin H. 1040/M. 1630-31'de Şam'dan ayrıldığı (Sarı 1992: 72-73) düşünülmektedir. Bu da onun en azından olgunluk dönemine denk gelir. Bu husus, Aklî'nin 1617 ve 1620'li yıllarda henüz yaşadığına işaret edebilir. Yine bu bilgiler, Aklî'nin bu süre zarfında Bağdat ve Şam civarında bir vesileyle bulunduğu atıf olabilir.

3. Metin Bölümü: Şiirlerin Çeviri yazısı

Nu: 1; Yp.: KM 19b; NŞ: Gazel; BS: 5; ŞB: 'Aklî; Ş.K: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün.

- 1 Virür âyîne-i ruhsâr-ı cüvânâna cilâ
Bu leţâfet ki senüñ hüsnuñe virmiş Mevlâ
- 2 Yeridür Ka'be disem küyuña ey kıble-i cân
Vechi var kaçlarınıñ vaşfı ola kıble-nümâ
- 3 Seni görmek baña bâkî kıla mı sultânım
Kimseler 'âlem-i fânide görür mi ki beķâ
- 4 Uydurur nâlesini nağme-i 'uşşâķa müdâm
Olmasa bād-ı şabânuñ hele başında hevâ
- 5 Şaşırur cân u dil ü şabr u kararî 'Aklî
O leţâfet o melâķat o nezâket o edâ

214

Nu: 2; Yp.: KM 19b; NŞ: Gazel; BS: 5; B: Velehû; ŞK: Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Yine o rûķ-ı revânım yerinde mi yâ Rab
Cilâ-yı dîde-i cânım yerinde mi yâ Rab
- 2 O hâl ü hatt-ı 'abîrüm o lâle-ruhsârım
Devâ-yı dâğ-ı nihânım yerinde mi yâ Rab
- 3 Müşerref oldı zemîn ü zamân güninde anuñ
Çerâğ-ı kevn ü mekânım yerinde mi yâ Rab
- 4 O kıblegâh-ı ümîdüm o kaçsı mihrâbum
O Ka'be-i dil ü cânım yerinde mi yâ Rab
- 5 O kaçsı yayuñ okından şaşırur turur 'Aklî
Sipihr-i dilde nişânım yerinde mi yâ Rab

Nu: 3; Yp.: KM 19b-20a; NŞ: Gazel; BS: 5; B: Velehû; ŞK: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Kâmet-i mevzûnuña serv-i dilârâdur laķab
'Âriz-ı gülgünuña gül-berg-i ra'nâdur laķab
- 2 Zülfüñe zulmet müşâbih la'lüñe âb-ı hayât
Hemdem-i cân-baķşuña nuţķ-ı Mesîhâdur laķab
- 3 Cümleten a'lâ güzel zîbâdur evşâfuñ senüñ
Kâkül-i miskînüñe a'lâdan a'lâdur laķab

- 4 Kadd-i dil-cüyuñ görenler bir gümüşden serv dir
Gülşen-i hüsn içre ammâ nañl-ı zîbâdur lağab
- 5 Nitekim nâm-ı şerîfûñ şâh-ı hübândur senüñ
‘Aşık-ı dil-ğasteñe ‘Aqlî-i şeydâdur lağab

Nu: 4; Yp.: KM 23b; NŞ: Gazel; BS: 5; B: ‘Aqlî; ŞK: Mef’ülü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

- 1 Cânâ hayâl-i ğamzeñ ile ğastedür mizâc
Bîmâr gözlerüñden umar derdine ‘ilâc
- 2 Âlâm-ı derd-i dilberi kıldum tabîbe ‘arz
Didi bu ‘illet egsimüş olmaz buña ‘ilâc
- 3 Başda hevâ-yı ‘aşkuñ u gözde izüñ tozı
Hâk ü hevâ vü âteş ü âb itmiş imtizâc
- 4 Seng-i cefâyı urma meded şîşe-i dile
Bitmez igende şınduğı dem degmede zücâc
- 5 ‘Aqlî kesadı var gibi bâzâr-ı nazmınuñ
Zîrâ metâ-ı ma’rifete kalmamış revâc

Nu: 5; Yp.: KM 30; NŞ: Gazel; BS: 5; B: ‘Aqlî; ŞK: Mef’ülü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

- 1 Her dem hayâl-i la’lûñ ile çeşm-i ter yatur
Geçmiş şarâb-ı ‘aşk-ile dil bî-ğaber yatur
- 2 Gâhî hayâl-i ğaţtuñ ü geh fikr-i kâkülûñ
Dil ğânesinde her gice görseñ neler yatur
- 3 Bekle rakîb uyursa var ey dil o yâri gör
Ekşer segân-ı küy-ı nigârüñ seher yatur
- 4 Yârüñ görince pîreheñin yağılur yağam
Zîrâ içinde her gice bir sîm-ber yatur
- 5 Şorma firâş-ı ğuşşada aĥvâl-i ‘Aqlî(y)i
Her dem firâğ-ı la’lûñ ile kan yudar yatur

Nu: 6; Yp.: KM 30b-31a; NŞ: Gazel; BS: 7; B: ‘Aqlî; ŞK: Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

- 1 Esîr-i bend-i zülfüñ bendeler bekler bahâdırlar
Helâk-ı çeşm-i mestüñ dîdeler diller dilâverler
- 2 Şaçüñ mecnûnidur leylâ-şîfat maĥbûb-ı ra’nâlar
Gözüñ meftûnidur şîrîn-dehen mümtâz dilberler
- 3 O ber-sîmîn bileklerde muraşşa’ sîm kolçağlar
Yarar ol mü-miyâna zer-kemer zerrîn ğançerler
- 4 Virürler zahm-ı tîr ü gamze-i peykân müjgâna
Anuñçün nâzenînler ‘aşık-ı maĥzûnı isterler
- 5 Ğayâl-i zülf ü çeşmiyle tağıtdı bir şanem ‘aklum
Müselmânlar beni göz göre öldürsün mi kâfirler

6 Ne bilsün her muhannes mihnet-i dünyayı 'âlemde
Zen-i mekkâre kahrın çekmege erler gerek erler

7 Bilür tab'-ı selîmüñ tarz-ı hâsuñ tavr-ı eş'âruñ
Bu nazm-ı nâzenîñüñ 'Aklîyâ her kim ki ezberler

Nu: 7; Yp.: KM 41b; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aklî; ŞK: Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün

1 Dil-ğastelerüñ nergis-i bîmâruñı gözler
Dem-bestelerüñ la'l-i şeker-bâruñı gözler

2 Erbâb-ı başâr serv-i ser-efrâzuñ esîri
Aşhâb-ı nazâr şîve-i reftâruñı gözler

3 Cân murğı gül-i 'arîz-ı hoş-büyüña müştâk
Dîvâne göñül turrâ-i tarrâruñı gözler

4 'Ahd itmiş idüñ kim alasan göñlüm ezelden
Ey rûh-ı revân bendeler ikrâruñı gözler

5 Ey rûh-ı revân dîdelerüm eyle müşerref
'Aklî kuluñuñ gözleri yollaruñı gözler

Nu: 8; Yp.: KM 46b/k; NŞ: Gazel ; BS: 2; B: -; ŞK: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Şafha-i ruhsâruña 'azm itdügümçün rüz u şeb
Haţtuña bu yüzden ey gül misk-rû midur lakab

2 Kanda bir leylâ zuhûr itse hemân Mecnûn ben
'Aklîyâ şeydâliguñ aşlına hep budur sebep

Nu: 9; Yp.: KM 55b-56a; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aklî; ŞK: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1 Câm-ı Cem peymâne cânân şâh u dil rindane-ţarz
Bâde-nüşân mîr-i meclis bezm-i mey şâhâne tarz

2 Hânçer elde tîğ bilde bâde serde sîne çâk
Şeh-levendüm görmesün gözler seni mestane-ţarz

3 Hâyli-i hubân içre şalduñ tavr-ı 'âşık-keşligi
Pâdişâhum kendüñ icâd eyledüñ bir dâne tarz

4 Muţribâ tavr-ı hasenden nağme kıl 'uşşâka kim
Ben dağı tarz-ı gazelde gösterem Hâssâna tarz

5 Bir şaçı leylî gamından 'Aklî-i mecnûn-mişâl
Câ-be-câ deşt-i belâ(y)ı geşt ider dîvâne-ţarz

Nu: 10; Yp.: KM 79a; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aklî; ŞK: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

1 Serverâ saña muhal mâdiğ ola ehl-i kemâl
'Adl u dâd u kerem u hilm u şalaħuñ aña dâl

2 Mâlik-i mülk-i kerem kâmil-i ahkâm-ı himem
Şadr-ı hükâm-ı 'atâ hâdim-i emlak-ı melâl

3 La'l u gevherdurur ol dürr-i kelâm-ı kâmil
Sem'-i ehl-i dile dürrer dökilür mâlâmâl

- 4 Her maḥal ehl-i du'ā-gūda kemāl-i keremūñ
Her dem a'dāñ ola 'ālemde mükedder-aḥvāl
- 5 İsmūñ esmāda müsem mā vü resūl-i ekrem
Mādiḥūñ olsa maḥal 'Aqlī demādem meh ü sāl

Nu: 11; Yp.: KM 88b; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aqlī; ŞK: Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün

- 1 Esīr-i ḥalka-i zencīr-i zūlf-i yārdur göñlüm
Giriftār-ı kemend-i kākül-i dildārdur göñlüm
- 2 Ğubār-ı ḥaṭṭuñ ile Maḥzenü'l-Esrārdur ṭab'um
Ḥayāl-i 'ārīzuñla Maṭla'u'l-Envārdur göñlüm
- 3 Şafā-yı vuşlat-ı yārān ile āsūde-ḥālem ben
Belā-yı firḫat-i cānān ile bīmārdur göñlüm
- 4 Şarāb-ı şīve-i çeşmiyle yārūñ gerçi maḥmūram
Velī ma'nīde mest ü şüretā hüşyārdur göñlüm
- 5 Ser-i kūyuñda ḳalmaq fikrin itmiş cān ile 'Aqlī
Benüm de böyle ma'ḳül işde çoḳdan vardur göñlüm

Nu: 12; Yp.: KM 90a-90b; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aqlī; ŞK: Mef'ülü Mefā'īlū Mefā'īlū Fe'ülün

- 1 Āḥ-ı dil-i pūr-sūzum idüp yāri perīşān
Şan bād-ı şabā eyledi gülzāri perīşān
- 2 Yā rab ola cem'iyet-i me'mūlı müşevveş
Her kim ki ḳıla ṭurra-i ṭarrāri perīşān
- 3 Ḥaṭṭuñ biriküp zūlfūñ ile başdı 'izāruñ
Allāh ide cem'iyet-i küffāri perīşān
- 4 Yok bencileyin bağı şınıḳ sīnesi şad-çāk
Destinde elem riştesi destāri perīşān
- 5 Yıllar giçe vü gelmeye bu 'āleme bir de
'Aqlī gibi 'ahdi bütün efkārı perīşān

Nu: 13; Yp.: KM 96b-97a; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aqlī; ŞK: Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

- 1 Çıḳdı gözden ṭutamam eşk-i firāvānumı ben
Gitdi elden yeñemem bu dil-i nālānumı ben
- 2 Ḳorḳaram bencileyin āteş-i miḥnetle yana
Kimseye keşf idemem nāle vü efgānumı ben
- 3 Yüri ey serv-i sehī kendüñi 'arz itme baña
Senden a'lā bilürem serv-i ḥırāmānumı ben
- 4 Niçe gündən berü seyr itmedi meh-rūlar ile
Aylar ile göremem ol meh-i tābānumı ben
- 5 'Aqlī sevdā-yı ser-i zūlfı ṭağıtdı yārūñ
Nice taḳrīr ideyüm ḥāl-i perīşānumı ben

Nu: 14; Yp.: KM 115b-116a; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aqlī; ŞK: Mef'ülü Mefā'īlū Mefā'īlū Fe'ülün

- 1 Tîmâr umar üftâdeler ol çâh-ı zekanda
Ey Yûsuf-ı gül-pîrehan ammâ ki düşende
- 2 'Aks-i leb-i la'lini görüp kahvede yârüñ
Bildüñ mi 'aķîķüñ olur a'lâsı Yemende
- 3 Gül goncasınuñ jâlesi vardur direm ammâ
Dürler düzer ol gonca-dehen nazm-ı suhanda
- 4 Turmaz döner iķrârına ol âfet-i devrân
Ey çarh-ı cefâ-pîşe dönüp turmaya sende
- 5 Dirdüm ki müjem hûn-ı dilüñden giçe 'Aķlî
Ol rûh-ı revân itdi bu iķrârı geçende

Nu: 15; Yp.: KM 116b; NŞ: Gazel; BS: 6; B: 'Aķlî; ŞK: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

- 1 Hüb kim esmer ola müy-miyâni tatlî
Ni'met-i vaşlı olur elbet anuñ lezzetli
- 2 Kim bahâ vire mülahham güzelüñ vuşlatına
Olur ol dürr-i girân-mâye ağır kıymetli
- 3 Hüsün esbâbı yerinde ola endâmi laţif
Beñzer ol hâceye kim ola güzel ni'metli
- 4 Binici kısmına mâyil ya mülâyim ola hüb
Rind ü hoş-ţab' u 'aţâ-baĥş ü zarîf ü etli
- 5 Mîve-i naĥl-ı kadi bâġ-ı cinânun yemişi
Büse-i la'l-i lebi şehd ü şekerden datlı
- 6 Kim ki ol Yûsuf-ı gül-çehreye mâlik oldı
'Aķliyâ Mışr-ı mahabbetde odur devletli

Nu: 16; Yp.: KM 116b; NŞ: Gazel; BS: 5; B: Velehü; ŞK: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 İsterem çeşm-i siyâhuñdan uça nâz uyĥusu
Âdeme münis olur alinsa şehbâz uyĥusu
- 2 Baĥtı hâb-âlud iderse şubh-ı vaşlun tañ mıdur
Hoş gelürmiş ehl-i keyfe cın seher yaz uyĥusu
- 3 Ey dil âheng ü figân itdükde ġafletden şaķın
Lâ-cerem insâna hâlet-baĥş olur saz uyĥusu
- 4 Kâ'be-i küyına 'azm itdükçe ey dil kılma hâb
Âdemi yoldan ġor eksük olmasa az uyĥusu
- 5 'Aķliyâ efsânemi Mecnûna taķrîr eylesem
Gösterüp Ferhâdı dir kim geldi dem-sâz uyĥusu

Nu: 17; Yp.: KM 119b-120a; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aķlî; ŞK: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Görmemişdi merdüm-i dîdem bu giryânlıķları
Duymamışdı hâne-i ġalbüm bu vîrânlıķları

- 2 Bir ğarīb iklime beñzer 'ālem-i hicrān-ı 'aşk
Hjār-ı şahrā-yı elemdür hep beyābanlıkları
- 3 Ka'be-i maqşūda ilterdi beni rāh-ı vefā
Tutmasaydı dāmen-i sa'yüm muğaylānlıkları
- 4 Rūy mū yek-şer senüñ ey sebz-ğatt ü lāle-ğad
Oda yak gülşenleri hāk eyle reyhānlıkları
- 5 Geh hevā-yı zūlf-i dilber geh belā-yı rüzgār
'Aklıyā dirdüñ deşürdüñ bu perīşānlıkları

Nu: 18; Yp.: KM 121a; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aklī; ŞK: Mef'ülü Mefā'ülü Mefā'ülü Fe'ülün

- 1 İtmezse eger gün yüzüñ aylarla tecellī
Bārī haber-i vuşlat ile kıl mütesellī
- 2 Kanda yazayım vaşf-ı leb-i la'lüñi cānā
Kāğıd bir iki yüzli kalem bir iki dilli
- 3 Hall eyledüm evşāf-ı ruhuñ yazmağa cānı
Şimdi haţ-ı sebzüñ irişüp geldi mağalli
- 4 Vakf eyledüm emlak-ı dilüm küyuña kıblem
Çeşmüñ aña nāzır ola ğamzeñ mütevellī
- 5 Dikqatle kıl ol müy-miyān vaşfını 'Aklī
Mihr-i ruhuñuñ şöhreti hod gün gibi belli

Nu: 19; Yp.: KM 125b; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aklī; ŞK: Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

- 1 Yūsufuñ yerine bir Yūsuf-ı şānī geldi
Niçe dil-ğastelerüñ cismine cānı geldi
- 2 Müjde ey dāde-i gam-dāde sevin ey dil-i zār
Ten-i pejmürdemüzüñ rūh-ı revānı geldi
- 3 Firkat encāma yetüp şabr kararın buldı
Vuşlat eyyāminuñ ey hāce zamānı geldi
- 4 Müjde-i Yūsuf-ı gül-pīrehene döndi bahār
Pīr-i çarhuñ yine bir taze cevānı geldi
- 5 Nakş-bend-i şu'arā olalı ṭab'uñ 'Aklī
Gören ebyātuñı dir 'āleme Mānī geldi

Nu: 20; Yp.: KM 211a/k; NŞ: Gazel; BS: 6; B: 'Aklī; ŞK: Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

- 1 Dehenüñ derde devādur hūkemā kavlince
Zeķanuñ rūha ğidādur 'uķalā³ kavlince
- 2 Getürür büy-ı ser-i zūlfüñi uşşāka şabā⁴
Hayli vādide geçer ehl-i hevā kavlince⁵

³ 'uķalā: Fuşahā M

⁴ Getürür büy-ı ser-i zūlfüñi uşşāka şabā: Zūlfüñ iş'arını 'uşşāka şabā fāş ideli M

⁵ İlgili beyit, M nüshasında dizilimde üçüncü beyit olarak görülmektedir.

- 3 Gerçi şer'ile meyûñ hürmeti hağdur⁶ ammâ
Şîve-i ehl-i zekâdur zurefâ kavlince
- 4 'Aşka şarf eyleyegör zerrece 'aqluñ var ise
Cehl bir başka⁷ belâdur 'ulemâ kavlince
- 5 Dem-i cân-bağşile i'câz-ı Mesîh-i la'lün⁸
Hikmet-i feyz-i Hudâdur bulegâ kavlince
- 6 'Aklî elfâz-ı dürer-bâr-ile eş'âr-ı terüñ⁹
Hak bu kim hüsn-i edâdur şu'arâ kavlince

Nu: 21; Yp.: KM 220b/k; NŞ: Gazel; BS: 5; B: 'Aklî; ŞK: Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ülün

- 1 Geldi yine gül devrinüñ eyyâm-ı şafâsı
Ter düşdi çemen illerinüñ âb [u] havâsı
- 2 Ney nâlede mey cûşda dil vâlih ü hayrân
Halvetde gibi pîr-i muğānuñ fuğarâsı
- 3 Çün meclis-i meyden sürilüp zâhid-i bed-baht
Her kim ki işitdi didi vallâhi cezâsı
- 4 Dil fülki şafâ sâhiline çıkmadı hergiz
'Ummân-ı gamuñ yok gibi 'âlemde çarası
- 5 Fetih oldı der-i meygede 'Aklîye seherden
Biçäre(y)i gör düñle kabûl oldı du'âsı

Nu: 22; Yp.: 131b-132b; NŞ: Kaside; BS: 30; B: Kaşîde-i Âteş ; ŞK: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Çerâğ-ı bezm-i hüsn-i yâri kıldı şu'ledâr âteş
Nola ger hâk ü bād ü âba kılsa iftihâr âteş
- 2 Çerâğı mihr-i 'âlemden yaçar gerçek ocağdandır
Olur erbâb-ı şevk ü zevk içinde şu'ledâr âteş
- 3 Niçe nâ-puhteler işlâhına iksîr-i ekberdür
Olalı pûte-i külhanda bir şahib-'ayâr âteş
- 4 Gice ser-hayl-i bezm-i yâr ü gündüz bende-i mağbah
Şafâ-yı kalb ile hıdmetdedür leyl ü nehâr âteş
- 5 Niçe dem mağbah-ı hân-ı Halîle hıdmet itmişdür
Nola aşhab-ı ni'met içre bulsa i'tibâr âteş
- 6 Meger mihr-i ruğ-ı dildâra humret virdi gafletden
Biraz nâr-ı gam-ı hacletden oldı şermsâr âteş
- 7 Degül encüm şeb-i hicrânda dūd-ı âh-ı pür-süzum
Harâretten bu heft-evrenge kıldı pür-şerâr âteş
- 8 Görenler dâne-i nâr oldı şanur katre-i eşküm
Ya âteş nâr olupdur şahn-ı sinemde yanar âteş

⁶ hağdur: yokdur KM

⁷ bir başka: insâna M

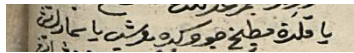
⁸ Beyit -KM

⁹ 'Aklî elfâz-ı dürer-bâr-la eş'âr-ı terüñ: 'Aklîyâ cevher-i elfâzla bu nazm-ı terüñ

- 9 Degüldür dâğ-ı hūnūm ten-i zār ü nizārumda
Bitürdi gūlsitān-ı sīnede yer yer enār āteş
- 10 Belā bāğında bir şāh-ı cefādur cism-i zārum kim
Nihāli hāk ü mağzı āb ü bergi bād ü bār āteş
- 11 Işıkdur ol sebebdendür nefes tutmakta māhirdür
İder bir demde bir sūz u güdāzı 'āşikār āteş
- 12 Görenler āteş-i sūz-ı derūnum birle çeşmüm dir
Akar bir dağ başında iki gözlü bir pıñar ateş
- 13 Meger faşl-ı şitāda halk olupdur zümre-i küffār
Ki cümle re'y-i nā-pākinden itmiş ihtiyār āteş
- 14 Başında od yanar ehl-i hevānuñ fikr-i la'lūñle
Dime dâğ-ı maḥabbet birle yakdı kūsār āteş
- 15 Ḥayāl-i hāl-i ruḥsāruñla cismüm yakmadum küllī
Nola dâğ-ı nihānum kalsa cānā āşikār āteş
- 16 Libāsı külliye sincāb idinmiş çarḥ-ı aṭlasdan
Olalı sāye-i mihrūñde çün ḥidmet-güzār āteş
- 132b
- 17 Olalı şem'dān-ı bezm-i ḥüsnuñ içre rüşen-dil
Şanasın oldı cānā bir şeh-i gülgün-süvār āteş
- 18 Esüp şavurmasun bād-ı bürüdet revzen-i deydin
Ki bir şāhib-sa'ādet ocağında şimdi var āteş
- 19 Nola yalmani yalmani olursa mihr-i raḥşānı
Olur bezmūñde çün hem-reng-i tığ-ı rüzgār āteş
- 20 Kime yanup yakılsam serverā nār-ı maḥabbetden
Gice ol şem'-i bezm-ārāyı kıldı der-kenār āteş
- 21 Çıkar dūd-ı dil-i zārum gibi çaḫ kubb-e-i çarḥa
Görelen micmer-i 'adlūñde şulṭānum buḥār āteş
- 22 Semenderveş gönüller murğı çıkamaz oldı āteşden
Yaḫaldan maṭbah-ı cūduñda her şeb āteş¹⁰
- 23 Tüfenk-endāz-ı rezmūñ ejder-i āteş-dem olmışdur
İder düşmenlerūñ başına kevkebeş nisār āteş
- 24 Şehāb-ı mihrūñ ābı şu seperken āteş-i dehre
Revā mı Aql-ı şeydāya kılmaḫ şimdi kār āteş
- 25 Ser-ā-ser na'l-i raḥşuñ reşkidür bu eşk-i gülgünī
Ya mihr-i şem'-i ruḥsāruñla olmuş 'āşikār āteş

¹⁰ Dizenin Arap harfli imlası şu şekildedir.

- 26 Şihâbâsâ iner hayl-i şeyâtîn üzre göklerden
Kaçan a'dâ-yı bed-girdâre ola pür-şerâr âteş
- 27 Fetîl-i şem'veş başı kesilsün hayl-i a'dânuñ
Dem-â-dem düşmen-i bed-hâhı kılsun târumâr âteş
- 28 Çırâğ idüdüğüñ kulları sultânum hisâb itseñ
Yanardı kubbe-i gerdünda her şeb şad-hezâr âteş
- 29 Dem-â-dem dür döküp zerler saçılson bezm-i luţfuñda
Hemîşe ni'metüñ âmâde olsun bî-şümâr âteş
- 30 Gül-i bî-hâr olur micmerde dūd-ı 'ūd ise sünbül
Hevâ-yı luţfuña kılsun şitâyı nev-bahâr âteş

SONUÇ

Edebî eserlerden/kaynaklardan, edebiyat tarihlerinden ve şiir mecmualarından hareketle “akıl, akl = عقل kelimesinin türevlerinin şairler tarafından mahlas olarak kullanıldığı söylenebilir. Klâsik edebiyatta tespit edilebilen bu türden mahlaslar; Âkil, Âkilî, Akîlî ve Aklî'dir. Bu mahlası kullananların kiminin aynı yüzyılda kiminin de farklı yüzyıllarda yaşadıkları söylenebilir. Çalışmamızın konusu, bu şairlerin adının geçtiği kaynaklardan en az birini tespit etmek, ilgili şairin varlığına dair bulguya ulaşmak ve şiir örneklerini tanıtmaktır.

Bu mahlası kullanan şairlerin isimleri ve meslekleri farklılık gösterir. Kimi kaynaklarda bunlara atıf olduğu görülür. Çalışmamızda, “yanlışlanabilirlik” ilkesi benimsenmiştir. Yaptığımız değerlendirmelerin yeni tespitler ekseninde değişmesi bu bağlamda muhtemeldir. Bu konuda mevcut yazma eserler ve bunlar üzerinde bugüne kadar yapılan akademik çalışmaların verileri analitik düzlemde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede hem şairlerin hem de içinde buldukları eserlerdeki görünümleri ve eserlerin kendisi ile şiirlerinin incelenmesi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Âkil (عاقل) mahlasıyla şiirleri olan en az iki şairin olduğu düşünülmektedir. Bunların biri en geç 17. asır şairidir. Diğer şairin de en erken 18. asır şairi olduğu söylenebilir. Bu bilgiler, bu süreçte başka şairlerin olmadığı anlamına gelmez. Ama yapılan tespit ve değerlendirmelerin analitik incelemesi sonucunda Âkil mahlasıyla iki farklı şairin şiirlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Âkilî (عاقلي) mahlaslı şair hakkında tespit edilen ilk analiz ve tanıtım Sadettin Nuzhet Ergun tarafından yapılmıştır. Şaire ait bir şiir örneğinin yer aldığı bu tanıtıma göre şairin en geç 17. asırda yaşadığı söylenebilir. Aynı mahlası kullanan bir şaire ait bilgilerin de Kâbîlî'nin şiir mecmuasında derlendiği görülmekte olup bu şairin tespiti ve tanıtımı Mehmet Gürbüz tarafından yapılmıştır. Her iki şairin aynı kişi olması kadar farklı şairler olması da mümkündür.

İncelememiz sonucunda, *Kâsimî Mecmuası*'ndan hareketle **Aklî** (عقيلي) mahlaslı bir şairin tespit edildiği söylenebilir. Bu şair hakkındaki bilginin verildiği bölümde şiirin başlığı Aklî, mahlas beytinde ise “Akîlî” ibaresi geçmektedir. İnceleme bölümünde genişçe açıklandığı üzere bu mahlası kullandığı düşünülen şair, bu çalışma

vesilesiyle ilim dünyasına sunulmuştur. Akîlî mahlaslı bir diğer şair de Hisâlî'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*'inde geçmektedir. Daha önceki çalışmalarda Bağdatlı Akîlî olarak tanıtılan ve literatürde yer bulan bu şahsın, Bağdatlı Akîlî olduğu kanaatine varılmıştır.

Tezkirelerde Akîlî (عَقْلِي) mahlaslı kimi şairler bulunmaktadır. Bunlar inceleme bölümünde değerlendirilmiş olup 17. ve 18. yüzyılda yaşamışlardır. Bu şahıslar İştîpli Kadı Mehmed Akîlî (17.yy), Bursalı Tablîzâde Şeyh Akîlî (17.yy) ve Eyüplü Mehmed Akîlî Efendi(17-18.yy)dir.

Mecmualarda da kimi Akîlî mahlaslı şairlerin geçtiği görülmektedir. Bu şairler ilgili bölümde genişçe tanıtılmıştır. Tezkirelerde geçen ve Kadı olarak tanınan Akîlî'nin, **Hisâlî'nin** *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*'inde geçen Akîlî El-Kâdî olması muhtemeldir. Çünkü bahse konu Akîlî'nin (ölm. 1688) ölümünden 30 yıl civarı öncesinde derlenen bir mecmuaya şiirlerinin alınması muhtemeldir. Ancak bu şairin daha önce yaşamış hatta Kadı olması muhtemel, Mardinli Akîlî olması uzak bir ihtimal değildir. Hisâlî'nin ilgi eserinde geçen Akîlî Efendi ile tezkirelerde geçen Eyüplü Akîlî Efendi'nin ise farklı kişiler olduğu söylenebilir.

Hisâlî'nin Akîlî Efendi başlıkları ve bilgisiyle sunduğu şiirlerin, ağırlıklı olarak 16. asır şairlerinin nazire şiirlerinin bulunduğu bölümde olmuş olması, bu şairin o yüzyılda yaşayan birisi olduğuna ipucu mahiyetindedir. Bu durumda, özellikle Bağdat'ta yaşamış Akîlî'nin şiirlerinin bu başlıkla sunulması muhtemeldir. Bu durumda tespitlerimize göre bu şiirlerin de Mardinli Akîlî'ye ait olduğu söylenebilir.

Tezkirelerde hakkında bilgi bulunan Şeyh Ali Akîlî'nin şiirlerinin Hisâlî'nin mecmuasında geçmiş olması uzak bir ihtimaldir. Hisâlî'nin daha öncesinde derlenen *Kâbilî'nin Mecmuasındaki* şairler ile aynı kişi olması da aynı şekildedir.

Akîlî'ye ait üç matla, önemli mecmualardan olan *Kâbilî*'nin eserinde de geçmektedir Mecmua, 1585'ten önce derlenip şairin (öl. M. 1634) ölümüne kadar da yazımı/derlemesi devam etmiş olabileceğinden bahse konu Akîlî'nin kimliği hakkında kesin bilgiler sunmak güçtür. Ama ilgili şiirlerden birinin bulunduğu bölümde Bağdat ile ilişkilendirilen şairlerin varlığı bu şairin belli bir süre Bağdat'ta kalmış Mardini olarak da olarak bilinen şaire ait olması muhtemeldir.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Kühû'l-Ahbar*'ında geçen Akîlî'nin, Hisâlî'nin derlediği şiirler arasında şiirleri bulunduğunu belirttiği "Akîlî" mahlaslı şairler ile aynı şair olduğu söylenebilir. Bu şahsın kadılık görevinde bulunduğu da düşünülebilir.

Çalışmaya esas Mardinli Akîlî'nin bunlardan hangisi olabileceği tartışma konusudur. Mardinli Akîlî'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Son tahlilde, *Kâsımî Mecmuasından* hareketle, Bağdat ile iletişimi güçlü olan ve oradaki şairlerle ortak bir birliktelik süreci geçiren, Bağdat'tan ayrıldıktan sonra da onlarla mektuplaşan Mardinli olarak bilinen Akîlî'den bahsetmek mümkündür. Kâsımî'nin Bahru'l-Ma'arif'indeki Akîlî mahlaslı şiirlerin de Mardinli Akîlî'ye ait olduğu düşünülebilir. Gelibolulu Âlî'nin tezkiresinde satır arasında bahsetmiş olduğu Akîlî'nin, Zihni ile birlikte geçmesi bahse konu Akîlî'nin en azından belli bir süre Bağdat'ta yaşadığına işaret eder. Eldeki veriler ışığında kesin olmamak koşuluyla Gelibolulu Âlî'nin Akîlî, Hisâlî'nin farklı künyelerle tanıttığı Akîlî ve Akîlî Efendi, Kadı Akîlî ve Akîlî Çelebi, Kâsımî'nin de Akîlî ve Mardinli Akîlî olarak tanıttığı şairlerin, aynı kişi olduğu düşünülebilir.

Yine Kâbîlî'nin üç beytini vererek tanıttığı şairin de Mardinli Aklî olması mümkündür. Tabii ki de bilimin “yanlışlanabilirlik” özelliği temel prensiptir. Yapılacak olan yeni çalışmalar ışığında bu şairlerin kimliğine dair daha açık bilgilere ulaşılabilmesi mümkündür.

Aklî mahlasıyla şiirleri bulunan ve Mardinli Aklî'ye ait olduğu düşünülen şaire ait daha önce yayımlanan manzum mektup hariç 22 adet şiirin varlığı gözlemlenmiştir. Bunlardan 20'si gazel biri kasidedir, diğeri de bir tuyuğ özelliği taşır.

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, Abdulkerim (hzl.) (1999). İsmail Belîğ, Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyli Zübdetü'l-Eş'ar. Ankara: AKM Yayınları.
- Aksoyak, İsmail. Hakkı (2005). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bağdatlı Rûhî'ye Etkisi. Bilig, Bahar / 2005, sayı 33: 137-147.
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2014) *Aklî, Mehmed Akli Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim Tarihi 12.12.2023, Erişim linki: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/akli-mehmed-akli-efendi>
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2014), *Aklî, Bağdatlı*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim Tarihi 12.12.2023, Erişim linki: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/akli-bagdatli>
- Altun, Kudret (hzl.) (1997). Tezkire-i Mucîb: İnceleme, Tenkidli Metin, Dizin, Sözlük. Ankara: AKM Yayınları.
- Aydemir, Yaşar (2001). “Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü” Bilig, 19, s. 147-156, Ankara.
- Aydemir, Yaşar (2007). “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler” *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3 Summer, s. 123-137, Ankara.
- Aydemir, Yaşar (2011). “Biyografi Kaynağı Olarak Mecmualar”, Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi, Sempozyumu Bildirileri Kitabı, s. 87-100, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- Aynur, Hatice ve Schmidt Jan, (2007) “A Debate Between Opium, Berş, Hashish, Boza, Wine and Coffee: the Use and Perception of Pleasurable Substances among Ottomans”, *Journal of Turkish Studies*, In Memoriam Şinasi Tekin I, 31/1, s. 51-117.
- Büyükkarcı Yılmaz Fatma (2013), Nidayî El-Ankaravî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Mübâhasât-ı Mükeyyifât ve Aynı Konudaki Diğer Eserler, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/3, Winter 2013, p .681-704, ANKARA-TURKEY.
- Büyükkarcı Yılmaz, Fatma (2014), *Aklî, Tablî-zâde Şeyh Ali Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim Tarihi 12.12.2023, Erişim linki: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/akli-tablizade-seyh-ali-efendi>
- Çapan, Pervin (2005) , Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks, AKM Yayınları, Ankara.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1979). Amrî Divanı Tenkidli Basım. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1980) Vasfi Divan Tenkidli Basım, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çavuşoğlu Mehmed, (1982) Helâkî, Divan, Tenkidli Basım, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan Ahmet. & Babaarslan, Gıyasettin. (2020). DTCF Kütüphanesi Mustafa Con A 647 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası ve MESTAP'a Göre Tasnifi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (49): 750-785.
- Doğan, Ahmet. & Gül İlhan, Hilal. (2021). İBB Atatürk Kitaplığı Bel Yz K 0007 Numaralı Şiir Mecmuasının Nazireler Kısmı. *Aydın Türklük Bilgisi*, 7 (1) , 59-110.
- Efe, Zahide. (2019). “16. Yüzyıl Divan Şairi Hâtemî ve Dîvânçesi”. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8/20, s. 114-150.
- Erdem, Sadık, (1994) Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı (İnceleme-Tenkitletli Metin-İndeks-Sözlük). AKM Yay Ankara.

- Ergun, Saadettin Nüzhet Türk Şairleri C. 1. Bozkurt Matbaası, İstanbul 1936- 1945.
- Genç, İlhan (hızl.) (2000). Estrar Dede, Tekire-i Şu'arâ-yı Mevleviye. Ankara: AKM Yay. 361-63.
- Genç, İlhan(2018), Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap.
- Gürbüz Mehmet (2018), Sulţân-ı Hübâna Münasib Eş'âr, e-kitap Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gürbüz Mehmet (2011), *Kâbilî'nin Sultan-ı Hubâna Münasib Eşar adlı Şiir Mecmuası*, Gazi Üniversitesi. Doktora Tezi, Ankara.
- Gürbüz, Mehmet (2014-2020). Âkilî, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) <http://teis.yesevi.edu.tr/madedetay/akili>, Erişim Tarihi: 02.07.2021.
- Hisâlî, *Metâli'ü'n-Nezâ'ir* I. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: AEMNZ 679, 230 yk. (460s).
- Hisâlî, *Metâli'ü'n-Nezâ'ir* I. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 4252.
- Hisâlî, *Metâli'ü'n-Nezâ'ir* II. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: AEMNZ 680, 290 yk. (580s).
- Hisâlî, *Metâli'ü'n-Nezâ'ir* II. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 4253.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühü'l-Ahbar, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi 598.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühü'l-Ahbar, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 3406.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühü'l-Ahbar, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 3409.
- İçli, Ahmet. (2015). "Fasîh'in Yayınlanmamış Türkçe Rubâileri". *Researches About The Turks All Around The World, Türk Dünyası Araştırmaları*, (219), 209–222.
- İçli, Ahmet. (2017). İzâkî ve Şiirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (19), 169–192.
- İçli Ahmet (2018a), "Mardinli Bir Divan Şairi: Akli" *Geçmişten Günümüze Tarihten İzler*, s, 27-40. Berikan Yayınevi, 1. Baskı.
- İçli, Ahmet (2018b). "Mardinli Akli ve Manzum Mektubu" *Journal of Turkish Language and Literature (Litteraturca)* Volume:4, Issue:3, Summer, 2018, (739-767) .
- İçli, Ahmet. (2018c). "Kasımî Mecmuasının İçerik Analizi". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , (40) , 468-499.
- İçli, Ahmet (2019). "Harîmî'nin Manzum Mektubu". *Türk Dünyası Araştırmaları* 123, sy. 243 (Aralık): 251-78.
- İçli, Ahmet. (2019). "Akli'nin Ateş Kasidesinde Ateş İmgesi" *Atatürk Üniversitesi Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları/Makaleler*, Editörler: Lokman Turan, Oğuzhan Sevim. (Etkinlik Adı ve Tarihi: II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni, Tam Metin Bildiri Kitabı, 21-23 Haziran 2019). s. 58-69.
- İçli, Ahmet. (2020a). "Divan Edebiyatında Levendi Mahlaslı Şairler ve Musullu Levendi". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 7(18), 203–217.
- İçli, Ahmet. (2021). "Divan Edebiyatı Şairlerinden Âkil ve Türkçe Şiirleri". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(4), 1292-1313.
- İçli, Ahmet. (2022). "Nazirecilik Geleneğinde Ben ve Ötekinin İzleri: Gelibolulu Âli'nin Biz Redifli Şiiri İle Ona Yazılan Nazire Şiirler Örneğinde Ben'in Biz Yolculuğu". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(3), 99-145.
- İçli, Ahmet. (2023). "Kâsımî'nin Derlediği Şiir Mecmuasında Kendisine Ait Şiirler". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 9(19), 74-98. <https://doi.org/10.25306/skad.1386523>
- İnce, Adnan, (2005) Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi. Ankara, AKM Yayınları.
- İpekten, Halûk. Vd (1988), Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Ankara. KTB Yayınları.
- İsen, Mustafa (1994), *Gelibolulu Mustafa Âlî. Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, AKM. Yayınları Ankara.
- İsmail Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bağdatlı Rûhî'ye Etkisi", *Bilig*, 2005, Bahar, S. 33.
- Kalyon Abuzer (2011), *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*, (II. Cilt) Gazi Üniversitesi Dok-tora Tezi, Ankara.
- Kaplan, Yunus (2019). "Belîği ve Dîvânçesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul. Sayı 22. s. 359-448.

- Kaplan, Yunus (2020). "Mecmualardan Hareketle Bir Dîvânçe Teşkil Denemesi: Edirneli Misâlî (Hasan Çelebi) ve Dîvânçesi", Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, s. 35-152.
- Kaplan, Yunus (2021). Âkil, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/akil> Erişim Tarihi: 12.12.2021.
- Kâsımî, *Bahru'l-Ma'ârif*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazma Eser Koleksiyonu, ASL Mec 625., 270 yk.
- Kaya, Bilge (2003), *Hisâlî Metâlî'ü'n-Nezâ'ir*, (I. Cilt) Gazi Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara.
- Kesik, Beyhan (2014), *Aklî, Eyyûbî Aklî Mehmed Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim Tarihi 12.12.2023, Erişim linki: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/akli-eyyubi-akli-mehmed-efendi>
- Kesik, Beyhan (2018), "Gıyasî ve Türkçe Şiirleri", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 4 (4) , 975-981.
- Köksal, M. Fatih (2011), "Biyografik Kaynak Olarak Şiir Mecmuaları ve Kastamonulu İshâk-zâde Fevzi Mecmuası", Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 449-468.
- Köksal, M. Fatih (2012). "Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 7 Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, s. 409- 431 Turkuaz, İstanbul.
- Kurnaz, Cemal (1993). "Divan Edebiyatının Bütün Cephelerini Yoklayan Bir İlim Adamı: Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXVI, İstanbul 1993, (XXXIII-XLVI).
- Kurnaz, Cemal ve M. Tatçı (2001) Mehmed Nâil Tuman, *Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. I-II. Bizim Büro Yayınları Ankara 2001, s. 693-694.
- Kurnaz, Cemal; Aydemir, Yaşar (2013). "Mecmualara Sorulması Gereken Sorular" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1, 51-64, Ankara.
- Küçük, Sabahattin (2011), *Bâki Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mehmed Süreyyâ (1308) *Sicill-i Osmânî*. C. IV. Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Mecmua, O6 Hk 25/5, Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu, 129yk.
- Mecmû'a-i eş'âr ve fevâ'id O6 Mil Yz A 54, , Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu, 73 yk.
- Odunkıran, Fatih (2020) *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-î Nefîse-î Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi
- Özcan, Abdulkadir (1989), *Şeyhî Mehmed Efendi Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri "Vakâyi'ü'l-Fuzalâ"*. C. 3. Çağrı Yayınları, İstanbul .
- Öztürk Metin (2006), *Sihhatî Çelebi'nin "Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem" Risalesi Çerçevesinde 17. Yüzyıl İstanbul'unda Keyif Verici Maddeler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sarı, Mehmet (1992). *Sabûhî Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni: İnceleme-Tenkitli Metin*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Ün.
- Sarı, Mehmet (2014) Sabuhi, Şeyh Ahmed Dede, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabuhi-seyh-ahmed-dede> Erişim Tarihi: 23.11.2023.
- Sarıçoban, Levent. "O6 Mil Yz A 2811-2 Kayıt Numaralı Şiir Mecmuası İncelemesi". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi* 3/2 (Aralık 2019), 51-71.
- Selçuk, Bahir (2014). "Şiir Mecmualarında Nergis'in Türkçe Gazelleri ve Bu Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl: 6. S. 12. 1-20.
- Schmidt, Jan (1991), *Pure Water for Thirsty Muslims*, Ooster Instituut, Leiden.
- Tan, Bünyamin (2014-2020) AYŞÎ, Dervîş Mehmed Aysî, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayisi-dervis-mehmet-aysi> Erişim tarihi: 26.11. 2023.

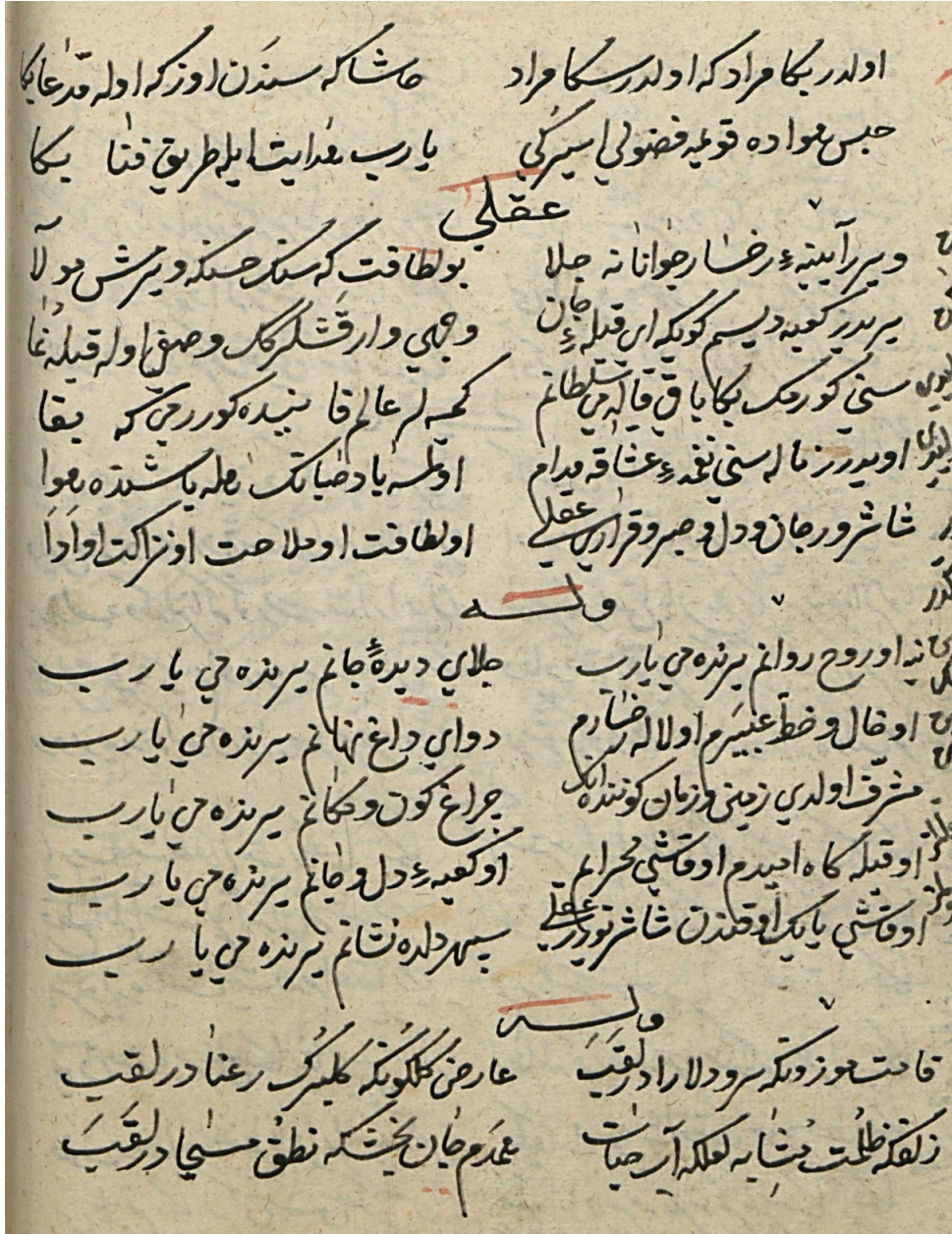
Ülken, Fatih (2017) "24 Rebiyülevvel 1163 / 3 Mart 1750 Tarihli Bir Mükeyyifat Münazarası: Muhâleme-i Mükeyyifât" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research Cilt: 10 Sayı: 54 Yıl: 2017 Volume: 10 Issue: 54, s. 180-191.

Yiğit, Bilge Kaya ve Abuzer Kalyon (2013), "Peşteli Hisâli'nin Metâli'ü'n-Nezâ'ir Mecmuası Ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları" Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p.335-371, ANKARA-TURKEY.

Zülfe, Ömer (2009), On altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap).

Ek: Aklî'nin Şiirlerinden Seçme: Tıpkıbasım

KM 19b

KM 116b

عقلى
خوب کم اسم اوله موي جيا بي طابتي
کیم بها ویره تخم کوز لک وصلتنه
حسن اسبابي بيرنده اوله اندامي لطيف
ببخي قسمة مایل بيلايم اوله خوب
میوه نخل قدی بارغ حنا نکت میثي
نه گچکه اول بوغ کن محوه پاکل اولدی
عقليا صبر محبتده اودرد و لیلی
استرم چشم سیا مکن اوچه ناز اوچوسی
بختی خوابا لودا ایرسم صبح صلیک تلکیدر
ار دل آهنگه قنار ایتدکده غفلتن صیغنی
کعبه کوبینه عزم ایتدکجه ار دل قلده خواب
عقليا افسانه مجنونه تویر ایلیسم
ایتوردم کتدکم رادم کجا بره عطا یوقتی
بني چون شاهوارغم دو شوروی پایمال شدی
صیغنی عشق مجازیدر کوزل سوکده دیز راهد
کجا بویجه صفا ایتدکن هانده اری قیامت قد
بخت وصلی اولور البت کنگر لیلی
اولور اول در کر اغایه اغر قیغیلی
بکر اول خواجیه کم اوله کوزل نقیغی
رند و خوشی طبع و عطا بخش و ظرف و ایلی
بوته اول لیس شد و نکر دن و اتیلی
عقليا صبر محبتده اودرد و لیلی
آدمه موشی اولور آینه شهناز اوچوسی
خوشی کلور مش اهل کیفه جیمی سحر باز اوچوسی
لاجرم انسانه حالت بخش اولور اوچوسی
آدمی بولدن قوراک کک اولور اوچوسی
کوستروب فرمادین دیر کم کلدن دسار اوچوسی
دیار غربته دوکشم مدد هیچ آشنا یوقتی
ایقلند کل اری ساق شراب رغوان یوقتی
کل انصاف ایله سندا فی صیغنه صفا
حساب ملزمین بوجوره مکر روز جزا یوقتی

